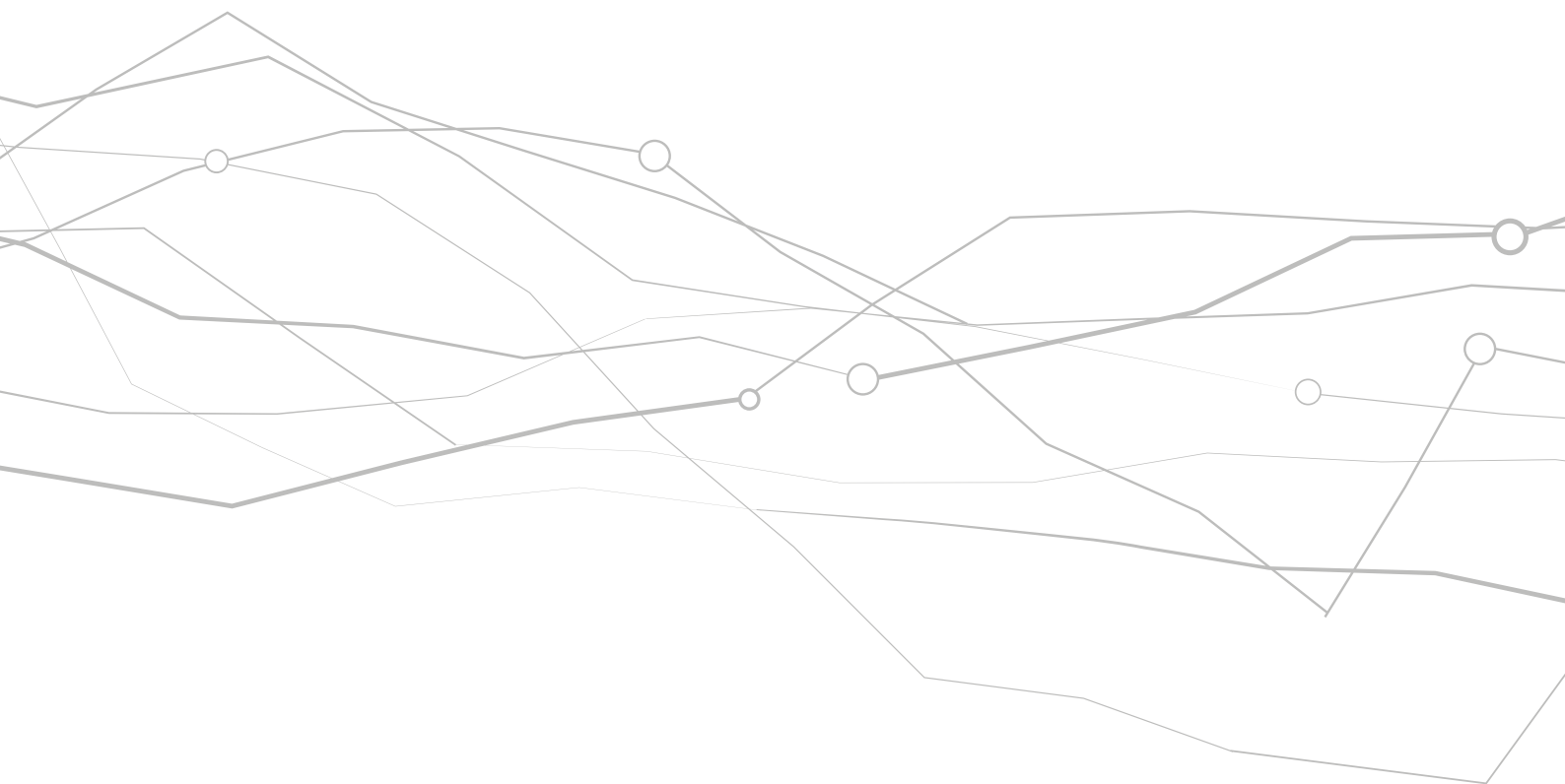

Varia

Do jaké míry lze bibliometrii aplikovat na humanitní vědy – příklad oboru History and archaeology dle manuálu Frascati

Úvod

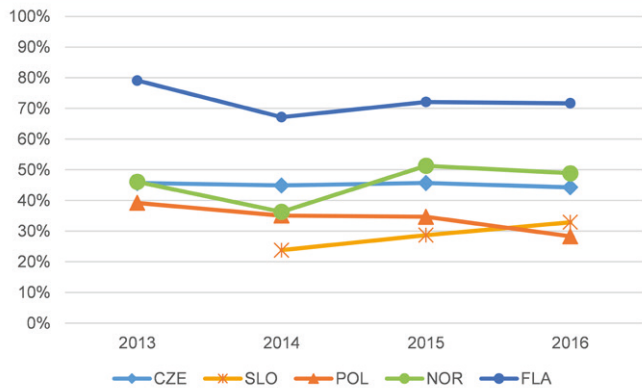
Národní hodnocení v České republice se od roku 2017 skládá z pěti modulů (M1–M5), kde Modul 2 (M2) je bibliometrickou analýzou publikací v Rejstříku informací o výsledcích (RIV) a na Web of Science (WoS). Bibliometrický indikátor M2 zahrnuje pouze ty články v časopisech, které jsou indexovány v databázích Science Citation Index-Expanded (SCI-E) a Social Sciences Citation Index (SSCI) v rámci databáze Web of Science a mají přiřazenou hodnotu indikátoru citačního dopadu časopisu Article Influence Score (AIS), zdokonalené varianty globálně známějšího impakt faktoru (IF). Články v časopisech na WoS bez AIS, především v databázích Arts & Humanities Citation Index (AHCI) a Emerging Sources Citation Index (ESCI), se do hodnocení nepočítají. Indikátorem AIS se měří výkonnost institucí a oborů ve struktuře Fields of Research and Development (FORD) manuálu Frascati (Organisation for Economic Co-operation and Development 2015). V důsledku uvedené metody pracuje Modul 2 za rok 2019 s pouhými 86 výsledky ve FORD 6.1 History and archaeology (z let 2016–2018), a proto celkem oprávněně nepřinesl komentář oborového panelu (Hodnocení 2019) smysluplnou interpretaci a svou zprávu uzavírá tvrzením, že bibliometrická analýza je pro humanitní obory nevhodnou formou hodnocení. Dle M2 nedostatečná výkonnost oboru nekoresponduje s kvalifikovaným slovním hodnocením kvality oboru panelem. Ukazuje se, jak moc je důležité, aby po bibliometrické analýze následovala další, ideálně kvalitativní fáze hodnocení. Neznamena to ovšem, že by bibliometrie byla *en bloc* nepoužitelná. Ideovým nedostatkem Modulu 2 je předpoklad, že ranking časopisů (zde podle AIS) má reprezentovat napříč všemi obory jejich kvalitu. Časopisy s AIS a jejich postavení v rankingu nejsou ve všech disciplínách Social Sciences and Humanities (SSH) na rozdíl od přírodních věd primární publikační strategií, tudíž cíleně neusilují o tu „výkonnost“, kterou má M2 bonifikovat. Výsledky hodnocení, a zejména související financování, tuto diverzitu příliš nereflektují (pro zjednodušení pomijím roli Modulu 1, který hodnotí vybrané výsledky formou peer-review). M2 má však i technická omezení, vyplývající z různých klasifikačních systémů. Jaké publikace nebo časopisy nám vlastně reprezentují obor? Odráží vůbec výsledek hodnocení Modulu 2 stav oboru jako epistemické komunity? V M2 je analyzován obor časopisu. Dochází tak k situacím, které reflektuje oborový panel v komentáři k M2 za rok 2019 takto: „Značná část publikací zahrnutých do bibliografické analýzy Fordu 6.1 neodpovídá svým zaměřením či předpokládaným obsahem výzkumu v oboru. Jako příklad lze uvést výstupy typu: *Mirrors for Princes: Genuine Byzantine Genre or Academic Construct?*“ (...)“ (Hodnocení 2019). Problém se vyskytuje i *vice versa*, panelista dále uvádí: „Seznam časopisů (...) objektivně neobsahuje ta periodika, která lze považovat za stěžejní periodika oborová. Pro archeologii není dokonce v seznamu časopisů pro Ford 6.1 ani jeden relevantní titul. Naproti tomu Scopus již některá oborově relevantní a uznávaná periodika zahrnuje (např. *Antiquity*, *Prähistorische Zeitschrift*, *Journal of Archaeological Science*, *Archäologisches Korrespondenzblatt*, *Austrian History Yearbook*, *Český časopis historický*, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, *Archaeometry*, *Europe-Asia Studies*)“ (Hodnocení 2019). Citované pasáže naznačují, že analýza Modulu 2 generuje problémy v chápání bibliometrických dat a metod hodnocení. Není pravda, že databáze WoS jmenované časopisy neindexuje. Skutečný stav je totiž tento:

Název časopisu	Indexace ve WoS	Obor časopisu (JCR Category) + kvartil
Antiquity	Ano (AHCI, SSCI)	Anthropology – Q2
Praehistorische Zeitschrift	Ano (AHCI, SSCI)	Anthropology – Q3
Journal of Archaeological Science	Ano (AHCI, SCI-E, SSCI)	Anthropology – Q1; Geosciences, Multidisciplinary – Q2
Archäologisches Korrespondenzblatt	Ano (AHCI)	Archaeology
Austrian History Yearbook	Ano (AHCI, SSCI)	History – Q3
Český časopis historický	Ne	n/a
Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte	Ano (AHCI)	History
Archaeometry	Ano (AHCI, SCI-E)	Chemistry, Analytical – Q3; Chemistry, Inorganic & Nuclear – Q3; Geosciences, Multidisciplinary – Q3
Europe-Asia Studies	Ano (SSCI)	Area Studies – Q2; Economics – Q3; Political Science – Q3

Kvůli specifické klasifikaci některých časopisů se články v nich publikované do hodnocení oboru 6.1 v ČR nepočítají, což ovlivňuje jeho hodnocení. Do FORD 6.1 totiž spadají jen časopisy klasifikované ve WoS do tří oborů Archaeology, History a Medieval & renaissance studies. Výsledek M2 proto považujeme za nereprezentativní z pohledu skutečného rozsahu publikační činnosti tohoto oboru v České republice. V následujících kapitolách přinášíme alternativní analýzu oboru 6.1 podle WoS. Shodně s M2 jsme dataset publikací pro WoS sestavili z publikací v RIV, ale za analyzovaný obor považujeme na rozdíl od M2 obor 6.1 zadaný autorem u publikace v RIV bez ohledu na klasifikaci časopisu. Pro účely analýzy vycházíme z předpokladu, že obor v RIV odráží skutečné téma článku, tj. sebedifikací autora s oborem. Publikace jsme dohledali ve WoS a připojili informaci o tom, v jaké citační databázi v rámci WoS (SCI-E, SSCI, AHCI, ESCI) je daný časopis indexován. Pro časopisy v SCI-E a SSCI jsme určili zařazení do kvartilu podle IF (M2 používá AIS).

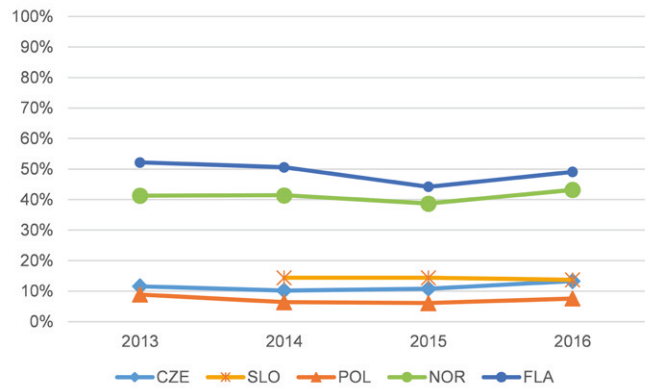
Analýza 1: Publikační vzorec oboru 6.1 History and archaeology – srovnání pěti evropských zemí

Analýzu přebíráme z výzkumu publikačních vzorců v SSH pro roky 2013–2016, aktuálně ve formě preprintu (Petr et al. 2020). Analýza 1 slouží pro vytvoření kontextu a je demonstrací rozdílných publikačních zvyklostí a tradic v různých zemích. Data z ČR zde srovnáváme se Slovenskem a Polskem, jež reprezentují země s podobným společenským a historickým vývojem, a dále s Norskem a vlámskou částí Belgie jako vzorkem dat ze zemí západní a severní Evropy (tab. 1). Dataset a oborová klasifikace vychází z národních databází zúčastněných zemí. Sledujeme 1) podíl článků z celkového počtu všech recenzovaných publikací v RIV, 2) podíl článků v časopisech indexovaných na WoS z celkového počtu článků („pokrytí“) a 3) rozložení těchto indexovaných článků v citačních databázích WoS s rozlišením kvartilu v oboru podle IF tam, kde to lze. Pro celou oblast SSH jsme zjistili, že publikační vzorec se liší mezi zeměmi střední a východní Evropy na jedné straně a zeměmi západní a severní Evropy na straně druhé.

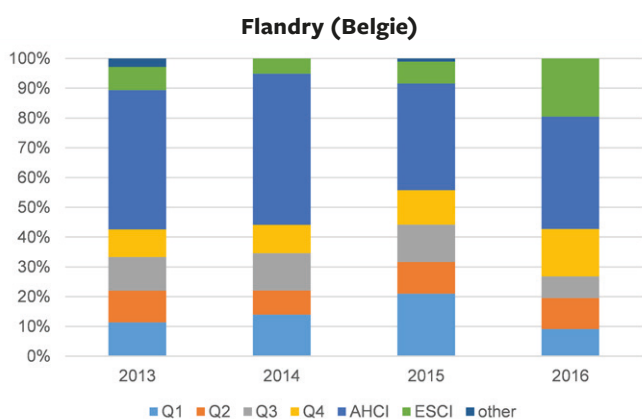
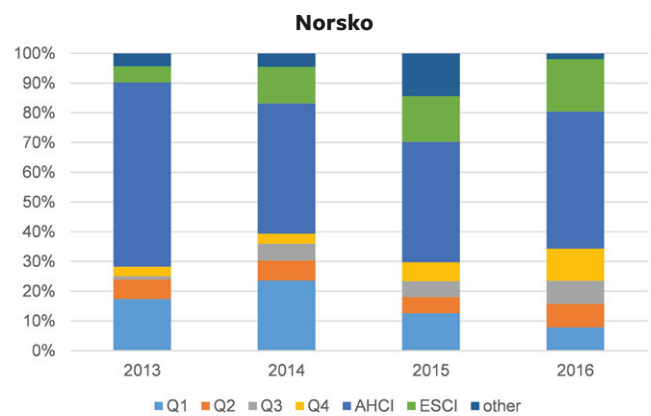
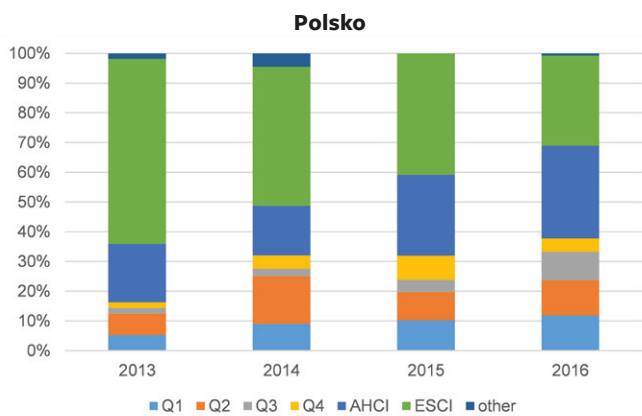
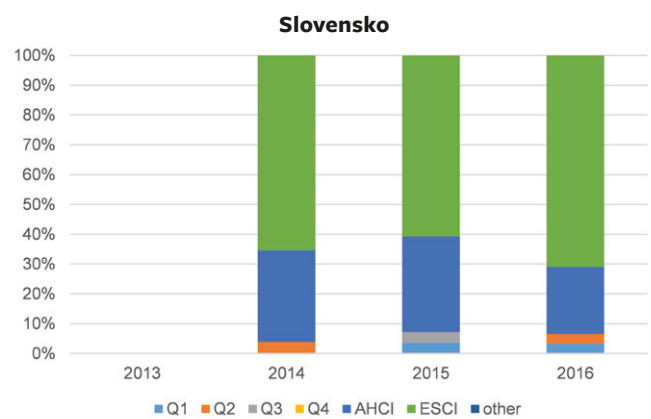
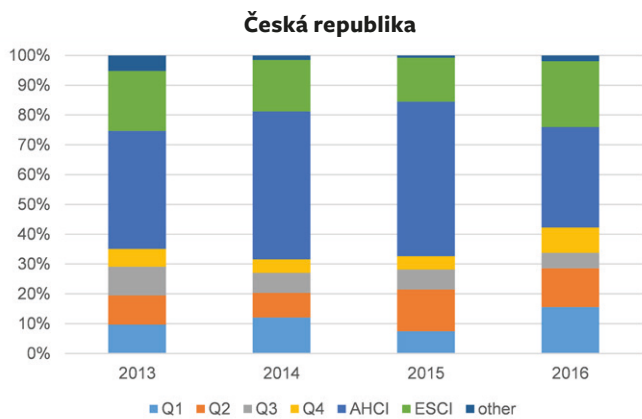
Obr. 1. Podíl článků mezi všemi recenzovanými publikacemi v národních databázích – FORD 6.1 History and archaeology. CZE Česká republika, SLO Slovensko, POL Polsko, NOR Norsko, FLA Flandry (Belgie). Autor M. Petr.

Fig. 1. Article share in all peer-reviewed publications in national databases – FORD 6.1 History and archaeology. CZE Czech Republic, SLO Slovakia, POL Poland, NOR Norway, FLA Flanders (Belgium). Author M. Petr.

Obr. 2. Pokrytí článků v databázi Web of Science (WoS) – FORD 6.1 History and archaeology. CZE Česká republika, SLO Slovensko, POL Polsko, NOR Norsko, FLA Flandry (Belgie). Autor M. Petr.

Fig. 2. Coverage of articles in the Web of Science (WoS) database – FORD 6.1 History and archaeology. CZE Czech Republic, SLO Slovakia, POL Poland, NOR Norway, FLA Flanders (Belgium). Author M. Petr.

Obr. 3. Zastoupení článků v citačních databázích WoS – FORD 6.1 History and archaeology. Autor M. Petr.

Fig. 3. Proportion of articles in WoS by citation indexes – FORD 6.1 History and archaeology. Author M. Petr.

Přitom však zejména v ČR dochází k viditelnému posunu směrem k publikačním vzorcům používaným na Západě. Detailněji na úrovni oboru 6.1 nedošlo ve sledovaném období 2013–2016 v ČR k výrazné změně v podílu článků mezi všemi recenzovanými publikacemi (obr. 1) ani v pokrytí na Web of Science (obr. 2). Nastal však mírný vzestup článků v časopisech s IF a v ESCI v neprospekch databáze AHCI (obr. 3).

	CZE (RIV)	SLO (CREPČ)	POL (PBN)	NOR (NSI)	FLA (VABB-SHW)
Články	4867	604	8979	961	1190
Monografie a editované knihy	1148	108	3025	130	113
Kapitoly a články ve sbornících	4689	1425	14186	1029	344
Celkový počet	10786	2137	26190	2120	1647
Všechny SSH	69312	46295	277038	31805	15811

CZE Česká republika, SLO Slovensko, POL Polsko, NOR Norsko, FLA Flandry (Belgie)

Tab. 1. Počet publikací v oboru 6.1 History and archaeology v národních databázích v letech 2013–2016.

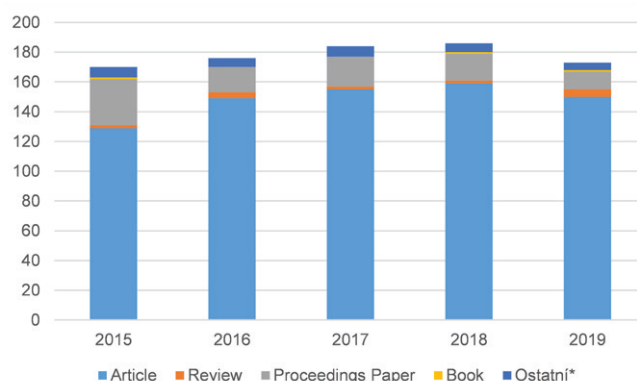
Tab. 1. A number of publications in the FORD 6.1 History and archaeology in national databases in 2013–2016.

Analýza 2: Publikační profil oboru 6.1 History and archaeology v letech 2015–2019 v ČR

Národní hodnocení postavené v Modulu 2 na principech indikátoru časopisu formuje v akademickém prostředí názor na kvalitu vědeckých oborů. Touto analýzou zamýšlíme rozšířit jednostranný pohled na publikační produkci v oboru 6.1 a doplnit potřebný kontext. Sestavení datasetu pro analýzu WoS z publikací označených v RIV samotnými autory do FORD 6.1 se jeví jako nejvhodnější přístup. Rizikem je zde vynechání publikací v archeologických a historických časopisech ve WoS, které jsou v RIV klasifikovány do jiného oboru. Podle manuální kontroly byla ale velká většina těchto publikací falešně pozitivních (téma článku skutečně nebylo z oboru historických věd). S publikacemi v RIV jsme spárovali celkem 889 publikací na WoS, z toho 757 Articles a Reviews (A, R; obr. 8), které považujeme za nejdůležitější výzkumné typy. Z časových důvodů nebylo možné plně provázat data WoS a RIV pro ostatní typy výstupů. Týká se to zejména recenzí knih, které nejsou primárně výzkumným výsledkem, dále sborníků, kapitol v knihách a knih, které patří v rámci WoS k méně obvyklým nebo spíše arbitrárně indexovaným výsledkům. Lze tedy předpokládat, že celkový počet všech publikací oboru 6.1 na WoS je ve skutečnosti mnohem větší. Počet 757 odborných článků už nicméně představuje významnější základnu pro bibliometrickou analýzu než 89 výsledků v Modulu 2.

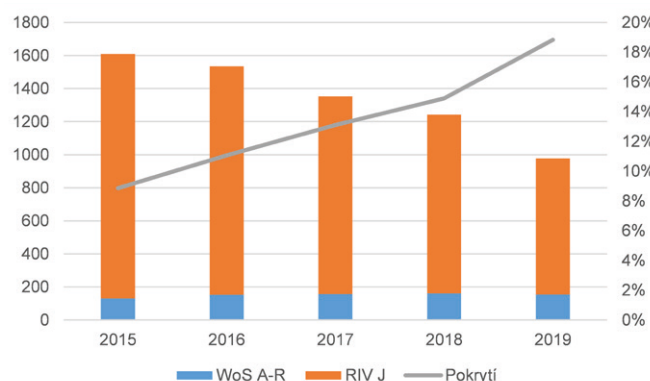
Počet článků na WoS se v letech 2015–2019 téměř nemění, zato mírně stoupá jejich relativní zastoupení na WoS z 9 % v roce 2015 na 19 % v roce 2019 (obr. 5), což navazuje na trend naznačený v mezinárodním srovnání (obr. 2), jakkoli zdaleka nedosahujeme 40–50% pokrytí u Norska a Belgie. Je také zajímavé, jak se vyvíjí zastoupení různých časopisů na WoS. Obrázek 6 ukazuje stejné jako v Analýze 1 tendenci ke snížení podílu časopisů v AHCI ve prospěch časopisů s IF a v ESCI. Publikační vzorec se mění. Jak údaj o pokrytí, tak zastoupení cizího jazyka (obr. 7), ale například i mezinárodní spolupráce (tab. 2) představují důležitý kontext a prerekvizitu ke zvyšování mezinárodní viditelnosti. Sledování citovanosti je další důvod proč neomezovat pohled pouze na časopisy s AIS, neboť už samotná indexace a zapojení do citační sítě WoS přispívá k mezinárodní viditelnosti a citačnímu ohlasu

(tab. 2 a 3). Citovanost humanitních věd je však na WoS obecně slabší, u historických věd například kvůli práci s primárními zdroji a publikováním mimo časopisy WoS. Zachytit citace mimo síť databáze lze jen s velkými obtížemi. Pohled na citace na WoS tedy neukazuje nic překvapivého – v celém oboru 6.1 History and archaeology není ze 757 článků skoro polovina (49 %; 371) citována a dalších 29 % (218) článků se koncentruje okolo počtu

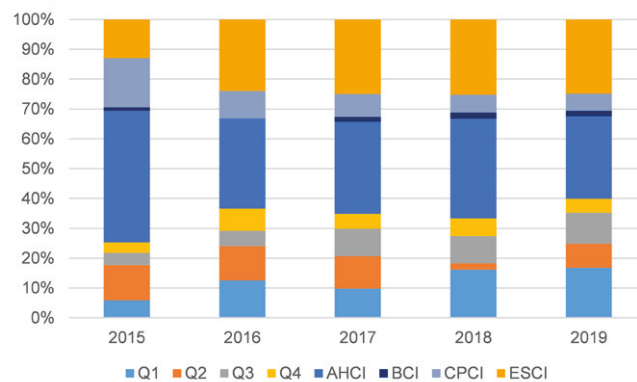
Obr. 4. Počet a typ publikací na WoS – FORD 6.1 History and archaeology. Ostatní = Editorial Material; News Item; Biographical-Item; Book Review; Book. Autor M. Petr.

Fig. 4. Number and publication types in WoS – FORD 6.1 History and archaeology. Other = Editorial Material; News Item; Biographical-Item; Book Review; Book. Author M. Petr.

Obr. 5. Počet a pokrytí článků (Article, Review) na WoS. ČR – FORD 6.1 History and archaeology. Autor M. Petr.

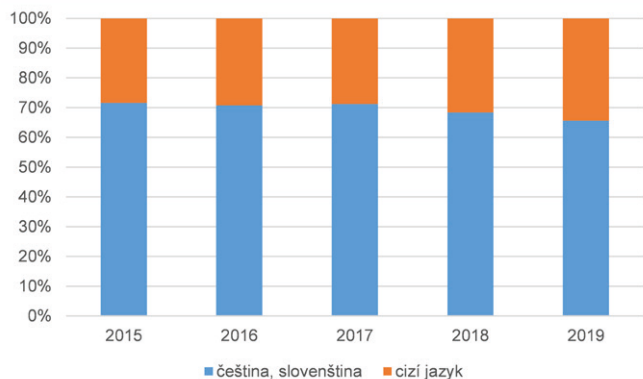
Fig. 5. Number and coverage of articles (Article, Review) in WoS. Czech Republic – FORD 6.1 History and archaeology. Author M. Petr.

Obr. 6. Rozložení článků (Article, Review) v citačních indexech WoS. ČR – FORD 6.1 History and archaeology. Autor M. Petr.

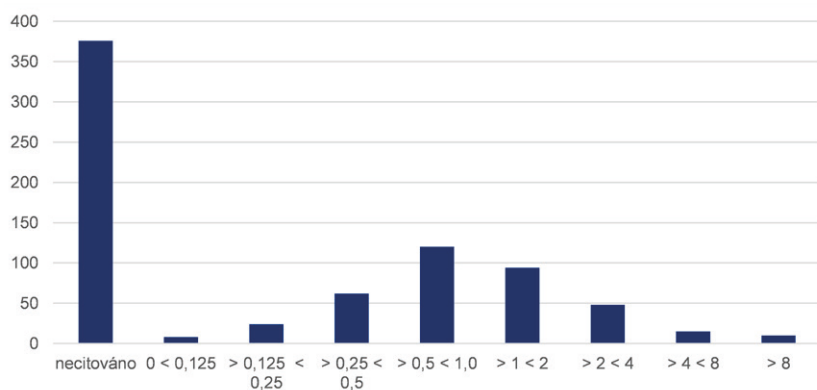
Fig. 6. Proportion of articles (Article, Review) in WoS citation indexes. Czech Republic – FORD 6.1 History and archaeology. Author M. Petr.

1–2 citací. Jednotlivé publikace pak výjimečně dosahují mimořádné citovanosti. Jestli je taková citovanost v oboru pod nebo nad očekáváním, nám udávají normalizované metriky. Pro ukázkou jsme vybrali Category Normalized Citation Impact (CNCI), která udává, v jakém poměru je citovanost daného článku ke světovému průměru oboru časopisu v daném roce (průměr = 1). Většina článků se koncentruje v zónách citovanosti pod průměrem

Obr. 7. Podíl cizího jazyka mezi články (J) v RIV. ČR – FORD History and archaeology. Autor M. Petr.

Fig. 7. Foreign language share in articles (type “J”) in RIV. Czech Republic – FORD 6.1 History and archaeology.. Author M. Petr.

Obr. 8. Distribuce hodnot Category Normalized Citation Impact článků (Article, Review) na WoS. ČR – FORD 6.1 History and archaeology. Autor M. Petr.

Fig. 8. Distribution of Category Normalized Citation Impact values of articles (Article, Review) in WoS. Czech Republic – FORD 6.1 History and archaeology. Author M. Petr.

(obr. 8) a také průměrný citační dopad všech článků 6.1 je pod světovým průměrem (tab. 2). Musíme však počítat s tím, že se například archeologické články objevují v časopisech přírodních věd, například v oborech Biochemistry & molecular biology a Cell biology (tab. 3), kde je očekávaná citovanost vyšší. Tabulka 3 nám přibližuje, jaká diverzita panuje v oborovém zařazení časopisů, ve kterých publikují autoři oboru 6.1 v ČR.

Období	# článků na WoS	# citací	CNCI	% mezinárodní spolupráce
2015–2017	441	2193	0,763	20,86
2016–2018	471	1673	0,832	21,87
2017–2019	473	969	0,790	23,89

Tab. 2. Citovanost v klouzavých tříletých obdobích v letech 2015–2019 podle WoS. ČR – FORD 6.1 History and archaeology.

Tab. 2. Citation impact of WoS publications for the three-year windows within the period 2015–2019. Czech Republic – FORD 6.1 History and archaeology.

Diskuse a závěr

Kulczycki et al. (2018) pro období 2011–2014 zjistil, že se publikační vzorce v SSH liší jak mezi obory, tak i uvnitř oborů mezi zeměmi. Přitom byly tyto vzorce relativně stabilní v západní a severní Evropě, ale prošly významnými změnami ve střední a východní Evropě. Mnohdy záleží na kulturním a politickém kontextu. Naše výsledky pro léta 2013–2016 a 2015–2019 potvrdily, že se tento trend týká jak podílu časopiseckých článků, tak pokrytí na WoS a zastoupení různých citačních indexů v rámci WoS. Pro celou oblast SSH jsme v souladu s dřívějším výzkumem zjistili, že se publikační vzorce liší mezi jednotlivými disciplínami uvnitř společenských věd a humanitních věd a mezi zeměmi v rámci jednoho oboru. Domníváme se, že tyto informace jsou nezbytné pro správné nastavení hodnocení výzkumu v SSH. Bibliometrii lze tedy při zvolení vhodného přístupu provádět i pro humanitní vědy. Data pro FORD 6.1 History and archaeology jsme podrobili jednoduché analýze publikačního výkonu z několika perspektiv, abychom ověřili možnosti bibliometrie a přinesli potřebný kontext pro aktuální výsledky hodnocení podle Metodiky 2017+. Obor, který by výhradně z pohledu interpretace Modulu 2 a jiných analýz využívajících pro měření kvality výlučně indikátor časopisu (srov. Jurajda et al. 2017) vypadal jako málo „výkonný“, se ve světle několika dalších lamp v informačním přítmi profiluje jako mezioborově provázaný, zvyšující své pokrytí na WoS, mezinárodní spolupráci a zastoupení v impaktovaných časopisech.

SSH vitálně využívají nejen impaktované časopisy, ale i odborné časopisy na WoS bez impakt faktoru (AHCI, ESCI) a další publikační kanály mimo WoS, které jsou bibliometrickými metodami obtížně stopovatelné. Změny jsou ve všech humanitních vědách relativně mírné, ale v kontextu publikačních vzorců ovlivněných historickým dědictvím v ČR ve srovnání s dalšími zeměmi střední a východní Evropy přesto prodělaly významný pokrok. Nastavením pravidel typických spíše v přírodních vědách, tedy svou orientací na prestiž časopisů, je české hodnocení výzkumu od roku 2017 pro společenské a humanitní vědy novou výzvou.

Zodpovědné využití bibliometrických podkladů by se mělo řídit kvalifikovaným názorem expertů v oboru, zda zjištěný stav odpovídá žádané kvalitě a očekávání (Hicks et al. 2015). U nás však nikoli tomu, co se považuje v oboru za tradiční, ale tomu, co je důležité pro jeho rozvoj a viditelnost. Vědci v oborech SSH často zastávají názor, že WoS časopisy nejsou vhodnou formou jejich vědecké komunikace, případně že z rozličných důvodů (ať již objektivních, nebo přejímaných a domnělých) nemohou do tohoto segmentu proniknout (jazyková vybavenost, nedostatek vhodných časopisů a další). Jak nám ukazuje výzkum, do značné míry je to otázka publikačního vzorce a jeho

kulturně-historických východisek, do určité míry to může být historický artefakt. Obor se chová rozdílně v různých zemích, nemá univerzální charakteristiky. Evaluace výzkumu by měla respektovat oborovou diverzitu, kontext a neaplikovat mechanismy zvyhodňující určité obory a poškozující jiné obory. Deinterpretace nevhodně zvolených kritérií v hodnocení by mohla mít vážné důsledky v nastavování výzkumných strategií, jak se ukázalo v uplynulé dekádě (Vanecek, Pecha 2020). Zároveň však nelze zakládat strategie na nesprávných nebo zastaralých předpokladech. Data ze zemí, kde rovněž není angličtina hlavním jazykem, nám ukazují, že lze v tomtéž oboru v ČR hledat potenciál pro posun směrem k vyšší zahraniční viditelnosti a posílit tím jednak prestiž oboru a jednak jeho ocenění ve financování. Zcela legitimní argument ochrany lokální excelence (Hicks at al. 2015) by neměl být zaměňován za konzervování minulých (historicky přetrvávajících) publikačních vzorců, které by bránily mezinárodní komunikaci výsledků i v oborech, ve kterých lze v tomto směru spatřovat mimořádný potenciál. Archeologie je jako obor s přesahem do mnoha dalších disciplín včetně přírodovědných, jak jsme přesvědčeni, jedním z nich.

Literatura a prameny

Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., Rafols, I. 2015: Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. [online]. *Nature* 520, 429–431. [cit. 2020-11-20]. DOI: 10.1038/520429a. Dostupné z: <https://www.nature.com/news/bibliometrics-the-leiden-manifesto-for-research-metrics-1.17351>.

Hodnocení 2019: Bibliometrické zprávy za obory a oborové skupiny. [online]. In: *Informační systém výzkumu, experimentálního vývoje a inovací: výzkum, vývoj a inovace podporované z veřejných prostředků ČR*. [cit. 2020-11-20]. Dostupné z: <https://hodnoceni19.rvvi.cz/www/biblio-obory>.

Jurajda, Š., Kozubek, S., Münich, D., Škoda, S. 2017: Publication performance in post-communist countries: still lagging far behind. [online]. *Scientometrics* 112(1), 315–328. [cit. 2020-11-20]. DOI: 10.1007/s11192-017-2389-8. Dostupné z: <https://doi.org/doi/abs/10.1007/s11192-017-2389-8>.

Kulczycki, E., Engels, T. C. E., Pöhlönen, J., Bruun, K., Dušková, M., Guns, R., Nowotniak, R., Petr, M., Sivertsen, S., Starčíč, A. I., Zuccala, A. 2018: Publication patterns in the social sciences and humanities: evidence from eight European countries. [online]. *Scientometrics*. 116, 463–486. [cit. 2020-11-20]. DOI: 10.1007/s11192-018-2711-0. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-018-2711-0>.

Organisation for Economic Co-operation and Development 2015: *Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development*. [online]. Paris: OECD

WoS Category	# článků na WoS	# citací	% citovaných dokumentů	CNCI	% mezinárodní spolupráce
Celkem (baseline)	757	2869	50,33	0,796	22,85
ARCHAEOLOGY	225	425	61,78	0,768	26,67
HISTORY	112	59	27,68	0,995	6,25
ANTHROPOLOGY	100	306	69	1,017	39
GEOSCIENCES, MULTIDISCIPLINARY	85	576	88,24	0,901	45,88
RELIGION	70	28	31,43	0,649	0
HUMANITIES, MULTIDISCIPLINARY	35	16	25,71	0,824	5,71
GEOGRAPHY, PHYSICAL	33	307	96,97	0,820	57,58
GENETICS & HEREDITY	23	1238	86,96	4,935	82,61
FOOD SCIENCE & TECHNOLOGY	21	0	n/a	n/a	n/a
EDUCATION & EDUCATIONAL RESEARCH	20	1	5,0	0,012	0
CLASSICS	15	2	13,33	0,464	0
EVOLUTIONARY BIOLOGY	15	158	100	0,806	100
AREA STUDIES	14	15	57,14	0,783	7,14
CHEMISTRY, ANALYTICAL	14	85	100	0,572	42,86
POLITICAL SCIENCE	14	11	35,71	0,257	7,14
ART	12	22	58,33	3,626	25
ASIAN STUDIES	12	7	58,33	0,585	0
HISTORY & PHILOSOPHY OF SCIENCE	11	11	45,45	0,477	9,09
SOCIOLOGY	11	6	36,36	0,164	18,18
PALEONTOLOGY	9	41	88,89	0,920	66,67
BIOLOGY	8	155	75	1,731	87,50
HISTORY OF SOCIAL SCIENCES	8	7	62,5	0,750	25
MEDICINE, LEGAL	8	54	87,5	1,277	62,50
CHEMISTRY, INORGANIC & NUCLEAR	7	41	100	0,712	42,86
PLANT SCIENCES	7	54	85,71	0,847	28,57
ECONOMICS	6	5	50	0,227	33,33
GEOGRAPHY	6	18	83,33	0,854	33,33
MATERIALS SCIENCE, MULTIDISCIPLINARY	6	26	100	0,307	50
PHILOSOPHY	6	4	50	0,741	0
BIOCHEMISTRY & MOLECULAR BIOLOGY	5	149	80	2,070	80
CHEMISTRY, MULTIDISCIPLINARY	5	6	40	0,053	20
ENVIRONMENTAL STUDIES	5	7	40	0,120	60
ETHICS	5	3	40	0,168	0
MEDIEVAL & RENAISSANCE STUDIES	5	1	20	0,630	20

Tab. 3. Obory časopisů ve struktuře WoS Categories u publikací ve FORD 6.1 History and archeology v ČR. Uvedeny obory s alespoň pěti publikacemi.

Tab. 3. WoS Categories assigned to journals where Czech publications in FORD 6.1 History and archeology were published. Fields with at least five publications are listed.

Publishing. DOI: 10.1787/9789264239012-en. [cit. 2020-11-20].

Dostupné z: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/frascati-manual-2015_9789264239012-en.

Petr, M., Engels, T. C. E., Kulczycki, E., Duskova, M., Guns, R., Sieberova, M., Sivertsen, G. 2020: Journal article publishing in the social sciences and humanities: a comparison of Web of Science coverage for five European countries. Preprint, version 2. [online]. In: *arXiv:2006.07103v2* [cs.DL]. [cit. 2020-11-20].

Dostupné z: <https://arxiv.org/abs/2006.07103v2>.

Vanecek, J., Pecha, O. 2020: Fast growth of the number of proceedings papers in atypical fields in the Czech Republic is a likely consequence of the national performance-based research funding system. [online]. *Research Evaluation* 29(3), 245–262. [cit. 2020-11-20]. DOI:10.1093/reseval/rvaa005. Dostupné z: <https://academic.oup.com/rev/issue/29/3>.

Summary

Bibliometrics: To what extent can they be applied to the humanities? An example from the field of History and archaeology (Frascati classification)

Since 2017, Module 2 of the Czech national research evaluation system (Methodology 2017+) has been based on the bibliometric analysis of articles indexed by the multidisciplinary database Web of Science (WoS) and which were also assigned an Article Influence Score (AIS) value. This competition has

exposed the humanities to new challenges as the articles with an impact factor are not the main, or the only, publishing channel. Using several perspectives, we analysed the publication performance of the data in the FORD 6.1 – History and archaeology – to verify the possibilities of bibliometrics and to gain the necessary context for the current results of the national evaluation. Contrary to widespread belief, we are convinced that bibliometrics can be applied to the humanities provided the appropriate approach is applied. According to our findings from the period 2015–2019, the discipline proved to be strongly interlinked and have shown increasing coverage in the WoS, international cooperation and representation in journals with an impact factor. At the same time, they also use WoS journals without an impact factor (AHCI, ESCI) and other publishing channels outside the WoS. Research evaluation should respect context, diversity of different fields and not apply mechanisms that favour certain disciplines and discriminate against others. Misinterpretation due to inappropriately set criteria could have serious consequences for designing research strategies. At the same time, strategies should not be based on incorrect or outdated assumptions, thus preserving historical publishing patterns. This prevents international communication concerning results in the humanities, which have great potential.

Michal Petr, Rektorát Masarykovy univerzity, Brno

Monika Sieberová, Rektorát Masarykovy univerzity, Brno

Archeologické léto – série komentovaných prohlídek archeologických lokalit

Již v květnu roku 2020 bylo zřejmé, že v souvislosti s opatřeními proti šíření koronaviru bude netradičně velké množství obyvatel ČR trávit letní měsíce v České republice. Zkušenosti z dřívějších aktivit pro veřejnost (například Mezinárodní den archeologie nebo dny otevřených dveří na archeologických základnách i probíhajících výzkumech) napovídaly, že komentované prohlídky archeologických lokalit jsou veřejností vnímány velmi pozitivně. Objevila se tak nejen příležitost prezentovat výsledky archeologických výzkumů a popularizovat naši práci, ale také ukázat archeologické památky jako nedílnou součást kulturní krajiny, která si zaslouží péči i respekt.

Archeologické ústavy v Praze a v Brně oslovily Národní památkový ústav a 40 dalších archeologických a muzejních institucí a vytvořily rozsáhlý celorepublikový projekt série komentovaných prohlídek pro veřejnost s názvem Archeologické léto. Hlavním zdrojem informací se stal rezervační systém, webové (ARUP) a facebookové (FB ARUP, FB ARUB) stránky obou Archeologických ústavů. Akce probíhala od 26. června do 22. září a podařilo se uskutečnit téměř 250 komentovaných prohlídek na 73 archeologických lokalitách. Měřítkem úspěšnosti akce může být takřka 3 700 rezervací, nicméně z řady prohlídek víme, že nakonec dorazilo návštěvníků mnohem více. Podle údajů z Facebooku se nám podařilo oslovit přes 38 tisíc lidí, na webové stránky Archeologického léta evidujeme 30 078 přístupů z 9 133 unikátních IP adres.

Jedním z dílčích cílů aktivity bylo propojení vlastního „objevování“ oku laika mnohdy skrytých terénních reliktů na lokalitách s informacemi, které Archeologické ústavy nabízí digitálně na portálu Archeologický atlas České republiky (Kuna a kol. 2018). V první fázi vycházel tedy výběr prezentovaných míst z lokalit,

kteří jsou již zpracovány v atlasu, nicméně konečný výběr tvořilo až 63 % lokalit, které se dosud v atlasu nenalézají. V zájmu různorodosti byla zastoupena všechna historická období od paleolitu (např. sídliště Dolní Věstonice – Pavlov a Boršice; obr. 1) až po novověk (např. zajatecký tábor v Rolavě), od přírodních

Obr. 1. Komentovaná prohlídka po stopách významných paleolitických nálezů na trase Dolní Věstonice – Pavlov. V roli průvodce archeolog Martin Novák z Archeologického ústavu AV ČR, Brno. Foto Z. Kosarová.

Fig. 1. Guided tour in the footsteps of important Paleolithic finds on the route Dolní Věstonice – Pavlov. Archaeologist Martin Novák (Institute of Archaeology, Czech Academy of Sciences, Brno) as a guide. Photo by Z. Kosarová.

Obr. 2. Jan Mařík z Archeologického ústavu AV ČR, Praha provázející komentovanou prohlídku významného raně středověkého hradiště Libice nad Cidlinou. Foto M. Čejka.

Fig. 2. Jan Mařík (Institute of Archaeology, Czech Academy of Sciences, Prague) leads a guided tour of the important early medieval fortified settlement of Libice nad Cidlinou. Photo by M. Čejka.

rezervací (Krašov), probíhajících archeologických výzkumů (např. neolitické sídliště Těšetice-Kyjovice) po muzejní expozice (např. státní zámek Duchcov). Dle očekávání byly nejnavštěvovanější lokality notoricky známé – raně středověká hradiště Libice nad Cidlinou (obr. 2) a Stará Kouřim, paleolitická sídliště Dolní Věstonice – Pavlov, římská stanice na Hradisku u Mušova, jeskyně Býčí skála, Sázavský klášter, hradiště Praha-Vinoř nebo mohyla Žuráň. U těchto lokalit byly nabízeny termíny zaplněny velmi rychle, ovšem nutno říci, že u většiny prohlídek byla z epidemiologických důvodů i z důvodů lepší koordinace skupiny kapacita omezena na 25–30 lidí. Někteří průvodci připravili pro návštěvníky kombinaci několika lokalit v rámci jedné prohlídky – již zmíněná sídliště Dolní Věstonice a Pavlov, Kateřinská jeskyně a jeskyně Koňská jáma, hradiště Věteřov a mohylník Strážovice, hradisko Rmíz u Laškova a mohylník Křemela a další. Kromě informací obsažených v Archeologickém atlase nabídly některé lokality také další rozměr v podobě virtuální reality.

V průměru byla kapacita nabízených prohlídek využita z 55%. To se může jevit jako relativně málo. Na řadě míst však byla kapacita prohlídek naplněna během několika dní. Hledání příčin vysoké nebo naopak nízké atraktivity konkrétních lokalit je patrně jedním z hlavních témat pro zamyšlení pro další případné pokračování Archeologického léta v příštím roce. Velkou roli mohla sehrát i osoba průvodce, mediální podpora nebo způsob prezentace lokality na webových stránkách (obr. 3).

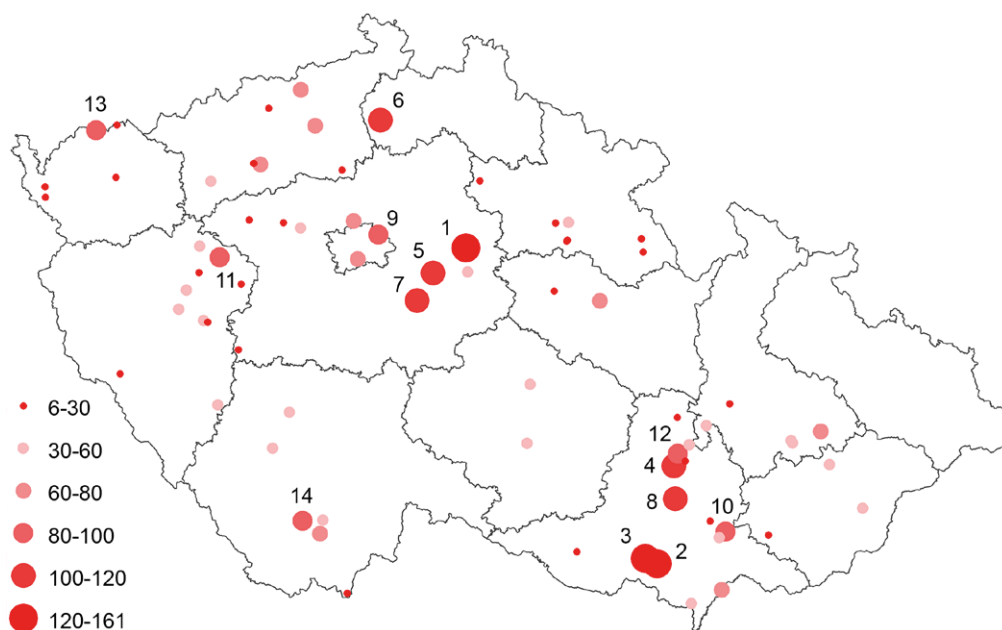
Mezi prvními deseti z hlediska počtu návštěvníků najdeme především významná místa, jejichž jména se objevují i v učebnicích dějepisu pro základní školy. Výjimkou byla vycházka *Za archeologií Českolipska – krajinou Holanských rybníků*, která na trase několika kilometrů představila různé typy lokalit a jejich umístění v krajině.

Naopak zcela minimální zájem byl o komentované prohlídky muzejních expozic. Podle ohlasu návštěvníků zde scházel autentický zážitek a možnost poznávat archeologické nálezy přímo v terénu. Zůstává otázkou, jak si vysvětlit nižší zájem o zaniklé středověké vesnice, pravěké mohylníky a pravěká hradiště, samozřejmě s výjimkou laténských oppid. V těchto případech se při popisu lokality patrně nepodařilo vystihnout její jedinečnost a atraktivitu.

Zajímavý potenciál představují místa, k jejichž archeologizaci došlo relativně nedávno. Prohlídka zaniklých vesnic v pohraničním pásmu v Novohradských horách byla zaplněna během několika dní. Téměř stovka návštěvníků si rezervovala prohlídku zaniklého důlního závodu a zajateckého tábora na Rolavě v Krušných horách.

Z rezervačního systému nemůžeme bohužel vyčíst místa, odkud návštěvníci přicestovali. Překvapivě na návštěvnost lokalit neměla větší vliv blízkost větších měst ani dostupnost veřejnou dopravou. Podle zkušeností některých průvodců se na prohlídkách setkávali zástupci dvou velkých skupin. Byli to jednak místní obyvatelé, často překvapeni příběhem archeologické lokality, o níž měli dosud jen malé povědomí nebo ji neznali vůbec, jednak „skalní“ zájemci o archeologii, kteří byli ochotni cestovat za zážitkem stovky kilometrů. Podle rezervačního systému dosáhl podíl vracejících se návštěvníků 38 %.

Zcela zásadní pro průběh Archeologického léta byla i spolupráce a podpora médií. V průběhu letních měsíců bylo Archeologické léto zmíněno ve 192 tištěných, vysílaných nebo na internetu zveřejněných příspěvcích. Největší mediální ohlas byl zaznamenán 8. července, kdy vyšlo 52 zpráv. Neméně silným

Obr. 3. Celkový počet účastníků na komentovaných prohlídkách jednotlivých lokalit nabízených v rámci Archeologického léta: 1 – Libice nad Cidlinou, 2 – Dolní Věstonice – Pavlov, 3 – Hradisko u Mušova, 4 – Býčí skála, 5 – Stará Kouřim, 6 – Za archeologií Českolipska – krajinou Holanských rybníků, 7 – Sázavský klášter, 8 – Mohyla Žuráň, 9 – Praha-Vinoř, 10 – Nechvalín, 11 – Přírodní rezervace Krašov, 12 – Kateřinská jeskyně a jeskyně Koňská jáma, 13 – Rolava, 14 – Tříšov. Autor J. Mařík.

Fig. 3. The total number of participants in guided tours of individual sites offered during the Archaeological Summer: 1 – Libice nad Cidlinou, 2 – Dolní Věstonice – Pavlov, 3 – Hradisko u Mušova, 4 – Býčí skála, 5 – Stará Kouřim, 6 – Za archeologií Českolipska – krajinou Holanských rybníků, 7 – Sázavský klášter, 8 – Mohyla Žuráň, 9 – Praha-Vinoř, 10 – Nechvalín, 11 – Přírodní rezervace Krašov, 12 – Kateřinská jeskyně a jeskyně Koňská jáma, 13 – Rolava, 14 – Tříšov. Author J. Mařík.

nástrojem byly i sociální sítě; Facebook se stal klíčovým zejména pro první dva týdny Archeologického léta. Závěrem musíme vyjádřit velký dík všem kolegům, kteří se ujali role průvodců a věnovali svůj volný čas přípravě prohlídek i zodpovídání zvědavých dotazů nadšených návštěvníků. Doufejme, že tato započatá tradice bude pokračovat také v příštích letech.

Poděkování

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu Archeologický informační systém České republiky (2020–2022, MSM/LM) s identifikačním kódem LM2018134.

Literatura a prameny

ARUP: Archeologické léto. 2020 [online]. In: *Archeologický ústav*

AV ČR, Praha, v. v. i. [cit. 2020-11-27]. Dostupné z:

<https://www.arup.cas.cz/archeologicke-leto/>.

FB ARUB: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. [online].

In: *Facebook* [cit. 2020-11-27]. Dostupné z:

<https://www.facebook.com/Archeologicky.ustav.Brno>.

FB ARUP: Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. [online].

In: *Facebook* [cit. 2020-11-27]. Dostupné z:

<https://www.facebook.com/aru.avcr.praha>.

Kuna, M. a kol. 2018: Archeologický atlas ČR. Vybrané památky od pravěku do 20. století [online]. In: *Archeologický informační systém České republiky*. [cit. 2020-11-27]. Dostupné z: <http://www.archeologickyatlas.cz/cs>.

Summary

Archaeological summer – A series of guided tours of archaeological sites

Together with the National Heritage Institute and 40 other organisations, the Brno and Prague Institutes of archaeology launched a nationwide project offering a series of guided tours for the general public, entitled The Archaeology Summer. Over 3,700 visitors were attracted to almost 250 guided tours at 73 archaeological sites. One of the objectives of this project was to link the discovery of often inconspicuous archaeological remains with the digital information presented by the Institutes at their website www.archeologickyatlas.cz/en. The guided tours covered all historical periods, from the Palaeolithic (obr. 1) to modernity, and the sites included nature preserves, current excavations and museum exhibitions. As expected, those most visited were the famous sites – the early medieval strongholds of Libice nad Cidlinou (obr. 2) and Stará Kouřim, the Palaeolithic settlement of Dolní Věstonice – Pavlov, the Roman fort at Hradisko near Mušov, the Býčí skála (Bull Rock) cave, the Sázava Monastery, the Prague-Vinoř stronghold and the Žuráň burial mound (obr. 3). Some visitors were able to visit two archaeological sites within a single guided tour and view the historical image of the sites using virtual reality.

Zdenka Kosarová, *Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.*

Jan Mařík, *Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.*

Druhý ročník Ceny Karla Absolona za popularizaci archeologie – Zlatý mamut

Dne 21. září 2020 byl v Pavilonu Anthropos Moravského zemského muzea v Brně symbolicky uzavřen druhý ročník ceny Zlatý mamut slavnostním vyhlášením vítězných projektů za rok 2019 (obr. 1). Cena Karla Absolona za popularizaci archeologie (Zlatý mamut) vznikla v roce 2018 společným úsilím tří významných moravských institucí: Archeologického ústavu AV ČR, Brno, Moravského zemského muzea a Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (ÚAM FF MU). Spolupráce právě těchto tří institucí není náhodná – kombinace akademického, muzejního a univerzitního prostředí v sobě propojuje výzkumné, vzdělávací a sbírkotvorné cíle archeologie. Nosnou myšlenkou nově založené ceny je motivace kolegů napříč odbornou obcí k tvorbě atraktivních a kreativních popularizačních aktivit, které v očích veřejnosti legitimizují nezastupitelnost a společenský přínos archeologie v moderním světě. Stoupající význam práce s veřejností pro všechny vědní oblasti naznačuje jak nárůst počtu velkých celorepublikových akcí (např. Týden vědy a techniky, Festival vědy, Noc vědců), tak i lokálních drobnějších aktivit, do nichž se již standardně zapojují také archeologické organizace.

Cena Karla Absolona je výsledkem snahy vrátit archeologii zpět nejširší veřejnosti, u níž se těšila velké oblibě již v době, kdy se u nás archeologie jako věda začala formovat. V 19. století a na počátku 20. století se tak dělo v prostředí různých soukromých spolků, muzeí či mezi učitelstvem. Univerzity a vědecké instituce typu Státního archeologického ústavu, Akademie věd atd. přibýly mezi aktéry archeologického výzkumu až mnohem

později. Archeologie se zpočátku obracela mnohem více k laické veřejnosti a byla jedním z pilířů, na kterých se budovala národní a státní identita, a národ jí za to byl vděčný. Symbolicky to dokládá i umístění hrobu jednoho ze zakladatelů české archeologie Josefa Ladislava Piče na vyšehradském Slavíně. V poslední době se však profesionální, zvláště akademická archeologie, podobně jako jiné

Obr. 1. Slavnostní vyhlášení vítězných projektů za rok 2019 proběhlo netradičně v rouškách a za účasti omezeného množství účastníků. Foto F. Fojtík.

Fig. 1. Winner announcement ceremony for 2019 projects took place unconventionally in facemasks and with a limited number of participants. Photo by F. Fojtík.

vědy, odvrací od veřejnosti a stává se vysoce specializovanou činností, která své špičkové výsledky prezentuje spíše na mezinárodním fóru než na domácí scéně. Je k tomu nucena i státní vědní politikou, která i humanitní vědy tlačí k co největší internacionalizaci a maximalizaci vědeckého výkonu. Výsledkem tohoto tlaku, který má i svoji finanční podobu, je klesající zájem profesionálních archeologů o komunikaci s veřejností i o prezentaci svých badatelských výsledků zájemcům z řad široké veřejnosti. To je velká chyba, neboť čeští občané, kteří archeologické výzkumy ze svých daní platí, by měli být hlavními konzumenty jejich výsledků.

Cena Karla Absolona za popularizaci archeologie Zlatý mamut má pomoci napravit tento stav. Je vyhlašována každoročně a hodnotí přihlášené projekty příslušného roku. Projekty za daný rok je vždy možné přihlásit do konce kalendářního roku. Vyhlášení vítězů probíhá v první polovině následujícího roku (v tomto roce bylo vyhlášení přesunuto z důvodu mimořádných protiepidemických opatření na září 2020). Projekty jsou přihlašovány do tří kategorií – akademické, muzejní a studentské, z nichž každou garantuje jedna z partnerských institucí. Pořádající instituce jsou zastoupeny v hodnotící komisi vždy po třech členech. Pravidla soutěže dále také dovolují vyhlášení mimořádné ceny, shodnou-li se statutární zástupci tří zakládacích institucí na mimořádném přínosu některého z vybraných projektů. V každé kategorii jsou porotou vyhlášována tři první místa, z nichž každé první místo je ohodnoceno také finanční odměnou. Mezi základní hodnotící kritéria ve všech kategoriích patří mimořádný a tvůrčí přínos k popularizaci a prezentaci archeologie jako vědy (hlavní kritérium mimořádné ceny), vědecká závažnost odborného podkladu, dlouhodobý dosah a mimořádná kvalita projektu z hlediska působení na veřejnost (hlavní kritérium akademické ceny), originalita a kreativita (hlavní kritérium studentské ceny), reálný dopad na cílové skupiny (hlavní kritérium muzejní ceny), technologická inovativnost, odborná správnost a viditelnost projektu ve veřejném prostoru. Všichni členové hodnotící komise udělují určitý počet bodů v rámci bodové škály každému kritériu pro každý jeden projekt. Výsledkem je předběžné pořadí projektů v každé kategorii, které je upřesněno v rámci druhého kola hodnocení.

To, že cena Zlatý mamut vyplnila jakousi „díru na trhu“, prokázal již první ročník soutěže, do něhož bylo přihlášeno 40 projektů, z nichž 38 projektů postoupilo do samotného hodnocení. Vítězným projektem hlavní ceny (v druhém ročníku přejmenovaně na cenu akademickou) se stal společný projekt Regionálního muzea v Českém Krumlově a Ústavu archeologické památkové péče středních Čech „Kupecká osada Krumbenowe – veletrh pravěké a středověké kultury“ (Krumbenowe). V roce 2018 proběhl

již jeho pátý ročník s podtitulem „Hostina minulosti“, tematicky věnovaný stravě a obživě našich předků, včetně praktických ukázek, ochutnávek i přednášek. Druhé místo získal projekt „Archeologické 3D virtuální muzeum“ (ARUP AM) Petra Květiny a kolektivu autorů z Archeologického ústavu AV ČR, Praha, jehož hlavním cílem je prezentovat dávnou minulost člověka s přispěním archeologie a antropologie. V hledáčku zájmu se tak ocitají společnosti bez vlastních psaných záznamů, a to jak ty z dávné minulosti, tak i takové, které existovaly ještě relativně nedávno. Třetím oceněným projektem v hlavní kategorii se stala publikace Ivany Boháčové, Jaroslava Podlisky a kolektivu dalších 15 autorů s názvem „Průvodce pražskou archeologií. Památky známé, neznámé i skryté“ (Boháčová, Podliska a kol. 2018). Kniha představila nejširší veřejnosti atraktivní formou shrnuté výsledky více než století záchranných archeologických výzkumů naší metropole. Pozornost autorů je věnována historickému jádru Prahy, kde upozorňují na známé dostupné i nedostupné památky, spolu se čtenáři objevují ty neznámé, ale i skryté pod povrchem současného města. Díky mimořádnému zájmu veřejnosti bylo již v roce 2018 připraveno také druhé, upravené vydání.

V muzejní kategorii se na první příčce umístil edukační projekt Archeoskanzenu Březno u Loun „Žít pravěk“ (Archeoskanzen), určený zejména dětským návštěvníkům. Nejstarší české pravěké muzeum v přírodě se stalo prvním centrem experimentální archeologie v Československu a v této tradici úspěšně pokračuje i nadále. V rámci programu „Žít pravěk“ se děti seznamují s pravěkými kulturami prostřednictvím archeologického experimentu, pomocí funkčních replik nástrojů a archeologických objektů. Druhé místo obsadila nová stálá expozice Muzea Blanenska věnovaná pravěkému osídlení regionu s názvem „Cesta do pravěku Blanenska. Detektivní putování s archeologem Pazourkem proti proudu času“ (Expozice MB). Autoři výstavy upustili od klasického konceptu archeologických kultur a kromě samotných sbírkových předmětů (z nichž nejcennější je zapůjčení archeologických nálezů z Wankelovy sbírky z Naturhistorisches musea ve Vídni) postavili expozici na 3D modelech, vizuálních 3D rekonstrukcích a vědeckých kresebných rekonstrukcích. Třetím oceněným projektem se stal edukační program „Dílna archeologa v Muzeu Cheb“ (Programy pro děti). Komplexní edukační program je primárně určen pro školní děti a mládež, v rámci něhož se seznamují s pravěkými a středověkými dějinami Chebska prostřednictvím archeologických artefaktů. Na dílnu jsou průběžně navázány krátkodobé tematické výstavy a dětské příměstské tábory.

První místo ve studentské kategorii získal projekt „Oživlý pravěk“ studentů Ústavu archeologie a muzeologie FF Masarykovy univerzity, který proběhl v pravěké osadě Křivolík. Slovy autora projektu „vychovávat novou generaci s kladným vztahem k archeologii je naprosto zásadní [...] stejně tak důležité je ale soustředit se na lidi, kteří jsou pro ně vzory“. Exkurze provazující přednášky s experimentem cílí tedy na tři skupiny účastníků: děti od mateřských až po střední školy, mladé aktivní lidi (např. z hnutí Bron-tosaurus nebo skautské vedoucí) a v neposlední řadě na učitele. Druhým místem byl oceněn studentský projekt „Virtuální trojrozměrné archeoparky na Vysočině“ kolektivu studentů taktéž z ÚAM FF MU. Cílem projektu je vytvoření nových turistických lokalit pomocí tzv. *augmented* (rozšířené) reality. Jako pilotní lokalita byla vybrána zaniklá středověká vesnice Mstěnice z důvodu nynějšího fyzického stavu památky, dostupnosti informací a současného stavu prezentace. Archeologický výzkum je interpretován pomocí 3D modelů domů středověké vesnice společně s jejich zázemím (obr. 2). Součástí virtuálního archeoparku jsou také edukační texty věnované historii lokality a archeologickému výzkumu. Modely je možné prohlížet v reálném čase přímo na

Obr. 2. Virtuální rekonstrukce středověkých usedlostí z lokality Mstěnice. Vizualizace M. Košťál, 2018.

Fig. 2. Virtual reconstruction of a medieval farmhouses from the Mstěnice site. Visualisation by M. Košťál, 2018.

Obr. 3. Pohled do interaktivního koutku výstavy „Svět středověkých her“. Foto A. Hoch.

Fig. 3. The interactive part of the exhibition “The World of Medieval Games”. Photo by A. Hoch.

archeologické lokalitě, čímž vzniká nový způsob prezentace archeologického dědictví. Třetím oceněným v rámci studentské kategorie se stal projekt středoškolského studenta z gymnázia ve Šlapanicích „Historie vápenictví a výroby cementu v Mokrém u Brna“. Hodnotící komise ocenila zejména kvalitní zpracování konkrétního tématu na regionální úrovni, zahrnující studium archiválií, terénní průzkum i rozhovory s pamětníky, které neskončilo pouze sepsáním studentské práce, ale bylo rozšířeno také o čtyři přednášky na dané téma pro žáky, důchodce i širokou veřejnost.

Za rok 2019 bylo přihlášeno 18 projektů, z nichž 17 postoupilo do samotného hodnocení. I s nižším množstvím přihlášených projektů komise vybírala z velmi kvalitních a různorodých aktivit pro širokou veřejnost. První cenu v akademické kategorii získal mezinárodní projekt sedmi odborných institucí s názvem „ArchaeoCentrum Čechy-Bavorsko“ s podtitulem Chránit a sdílet společný kulturní prostor (Archaeocentrum). Tříletý projekt vyvrcholil právě v roce 2019, v němž se uskutečnilo 47 různorodých akcí pro širokou veřejnost. Seznámení s archeologií a dávnější minulostí navíc obyvatelstvu regionů na obou stranách česko-německé hranice nabídlo možnost nahlížet na dějiny pod úhlem tolik nezatíženým událostmi 20. století. Projekt přinesl množství elektronických i tištěných výstupů, které jsou distribuovány zdarma nebo volně ke stažení v digitální podobě. Komise ohodnotila zejména mimořádný přesah projektu, jeho široký rozsah a variabilitu a také široké spektrum cílových skupin. Druhé místo získala populární naučná kniha „Příběhy civilizace a barbarství“ autorského kolektivu z Archeologického ústavu AV ČR, Brno. V bohatě obrazově ilustrované publikaci jsou syntetizující formou načrtnuty hlavní rysy Římské říše, faktograficky shrnuty její hlavní vývojové tendence a základní terminologie. Mezi jinými vyčnívá tato kniha popularizačně dobře pojatým atraktivním tématem, aniž by se tak stalo na úkor odborné správnosti. Na třetí příčce se umístil projekt Muzea Blanenska „Pazourkova letní škola archeologie“, která navázala na novou expozici z roku 2018 Cesta do pravěku Blanenska s podtitulem Detektivní putování s archeologem Pazourkem proti proudu času. Oceněna byla zejména realističností projektu – dokonalá simulace archeologické práce přímo v atraktivním prostředí archeologické lokality od prospekce až po zpracování materiálu, a to vše v podmínkách relativně malé instituce.

Nejvýše oceněným projektem v muzejní kategorii se stala autorská interaktivní výstava Muzea Vysočiny Jihlava „Svět

středověkých her“. Výstava doprovázená vizuálně atraktivním katalogem (Hoch, ed. 2020), v jejímž rámci bylo veřejnosti předvedeno na 150 originálních artefaktů, představila atraktivní a málo prezentované téma hry, kvalitně zakomponované také do doprovodných aktivit (obr. 3). Výstava byla podpořena bohatými ikonografickými prameny nesoucími vizuální i prožitkovou hodnotu. Druhým místem byl oceněn projekt „Dvacátý rok exkurzí školních dětí v Archeoparku pravěku ve Všestarech“. Dlouholetá tradice programů školních exkurzí a dnů věnovaných veřejnosti (Dny živé archeologie) v Centru experimentální archeologie Všestary a v Prvním vysokoškolském centru experimentální archeologie pokračuje nepřetržitě i v současné době pod hlavičkou Archeoparku pravěku. Školním dětem nabízí 14 různorodých programů, rozdělených na výukové a praktické. Komise ocenila zejména dlouhodobý a systematický přístup k popularizaci s vysokým edukačním potenciálem, jenž klade důraz na oborovou správnost. Třetí místo bylo uděleno projektu „Archeologický podzim na Litovelsku“ jehož autorem je Muzejní společnost Litovelska. Hlavním cílem projektu bylo vytvořit výstavu a populárně naučnou publikaci věnovanou archeologii v daném regionu, navíc společnost připravila také pestrý doprovodný program v podobě přednášek pro širokou veřejnost i státní úředníky, workshopy pro děti i dospělé, exkurze do terénu atd. Komise ohodnotila komplexní zpracování archeologického tématu v menším regionu.

Z důvodu malého množství přihlášených projektů do studentské kategorie bylo v tomto roce uděleno pouze první místo, a to projektu „Podzim s pravěkými technologiemi“. Studentský archeologický spolek SAMUNI se již tři roky systematicky věnuje popularizaci archeologie prostřednictvím přednášek pro základní a střední školy i jednorázových akcí a do soutěže se rozhodl zapojit s programem tzv. výrobních řad. Ty představil v průběhu podzimu 2019 na čtyřech akcích, které měly odlišný jak charakter, tak i cílovou skupinu návštěvníků: Noc vědců, Mezinárodní den archeologie, přednášky pro 5.–8. třídu ZŠ a MjUNI – akce pro děti navštěvující univerzitu pro mladé. Komise ocenila vytvoření platformy využitelné k široké škále akcí pro veřejnost. Druhý ročník ceny Zlatého mamuta měl ještě jednoho nečekaného vítěze – statutární zástupci zakládajících institucí se rozhodli udělit také mimořádnou cenu publikaci „Příručka amatérského archeologa, aneb, Do mrtvých se nekope“ (Hajšman et al. 2019). Ohodnocena byla jako mimořádně atraktivní počin cílící

na širokou skupinu laické veřejnosti. Kvalitně napsaná publikace kultivuje vztahy mezi profesionální a amatérskou archeologií a má ambice vtáhnout širokou veřejnost do světa archeologie, zároveň však jejich aktivitám vymezuje jasné hranice.

Pro samotné vyhlášení výsledků prvních dvou ročníků byl Pavilon Anthropos (založený roku 1928) zvolen záměrně, neboť jeho zakladatel Karel Absolon byl nepochybně v dějinách české archeologie jedním z neaktivnějších na poli popularizace tohoto oboru. Slavnostní charakter celé akce má za cíl také vytvořit příjemnou platformu, umožňující setkání zájemců o popularizaci archeologie z různých regionů. Přímo na místě pak byly formou posterů prezentovány všechny přihlášené projekty i s krátkými anotacemi doplněnými fotografiemi, stejně jako tomu je na webových stránkách celého projektu www.cenazlatymamut.cz. Vítězové kromě finančního ohodnocení a řady publikací získávají také umělecky hodnotnou samotnou cenu, navrženou a zpracovanou šperkařkou Pavlou Strakošovou.

Důvody nižšího počtu přihlášených projektů za rok 2019 mohou být různé, od nedostatečné propagace samotné akce po přílišné vytížení archeologů jinými pracovními povinnostmi. Můžeme ale také uvažovat, že se jedná o standardní množství popularizačních projektů na archeologické téma, které lze v rámci České republiky ročně pro veřejnost vytvořit. Následující roky nám nepochybně ukážou správnou cestu. Rok 2020 je mimořádný mimo jiné omezením kulturního a společenského života, které negativně ovlivnilo také organizaci výstavních aktivit či akcí oživujících naši historii. Nicméně věříme, že i v tomto roce se najdou projekty, které byly vytvořeny ve virtuálním světě, nebo jinou alternativní formou dokázaly přiblížit archeologii veřejnosti, a které budou stát za sdílení se zbytkem archeologické obce.

Literatura a prameny:

- ArchaeoCentrum Čechy-Bavorsko.** Chránit a sdílet společný kulturní prostor [online]. © 2018 [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://www.archaeocentrum.eu/archaeocentrum-bayern-boehmen/?lang=cs>.
- ARUP AM.** Archeologické 3D virtuální muzeum [online]. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <http://www.archaeo3d.com/>.
- Archeoskanzen.** Edukační programy [online]. Oblastní muzeum v Lounech. Archeoskanzen Březno u Loun. [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://www.archeoskanzenbrezno.cz/>.
- Boháčová, I., Podliska, J. a kol. 2018:** *Průvodce pražskou archeologií. Památky známé, neznámé i skryté*. 2. upravené vydání. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Národní památkový ústav.
- Expozice MB.** Cesta do pravěku Blanenska [online]. Muzeum Blanenska [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://www.muzeum-blanenska.cz/clanky/detail/cesta-do-praveku-blanenska.htm>.
- Hoch, A. (ed.) 2020:** *Svět středověkých her. Katalog výstavy*. Jihlava, Plzeň: Muzeum Vysočiny Jihlava, Západočeské muzeum v Plzni.

Hajšman, J., Řezáč, M., Sokol, P., Trnka, R. 2019: *Přítružka amatérského archeologa, aneb, Do mrtvých se nekope*. 2. upravené a doplněné vydání. Praha: Libri.

Krumbenowe. Propagačně-vzdělávací pořad o životě ve středověké kupecké osadě Krumbenowe [online]. © 2020 LULU a VEVE. [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://www.krumbenowe.cz/>.

Programy pro školy. Dílna archeologa [online]. Muzeum Cheb [cit. 24. 11. 2020]. Dostupné z: <https://muzeumcheb.cz/dilna-archeologa/>.

Zlatý mamut. Cena Karla Absolona za popularizaci archeologie [online]. Masarykova univerzita © 2020. [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://cenazlatymamut.cz/>.

Summary

Second annual Karel Absolon award for the popularisation of archaeology – Golden Mammoth

The second year of the Golden Mammoth Award 2019 was symbolically concluded by the winner's announcement ceremony in the Anthropos Pavilion of the Moravian Museum on 21 September 2020. The "Karel Absolon Award for the Popularisation of Archaeology" came into existence in 2018 due to the joint endeavour of three prominent Moravian institutions: the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno, the Moravian Museum and the Department of Archaeology and Museology of the Faculty of Arts of Masaryk University. The principal idea of the newly founded prize is to motivate colleagues across the professional community to develop attractive and creative popularisation activities, which legitimise the irreplaceability and social benefits of archaeology in the modern world in the eyes of the public. Forty projects were registered in the first year of the competition; in 2019, the committee chose from seventeen projects. The winners of the academic prize are the projects "Bohemia-Bavaria ArchaeoCentre" subtitled "To Protect and Share Common Cultural Space" (1st place), the book "The Tales of Civilisation and Barbarism" (2nd place) and the "Flint Summer School of Archaeology" (3rd place). The exhibition "World of Medieval Games" won the museum category, the project "Twentieth Year of School Excursions in Prehistory Archaeopark Všeštery" came second and the "Archaeology Autumn in the Litovel Region" third. Only the first prize was announced in the student category, awarded to the project "Autumn with Prehistoric Technologies". An extraordinary prize has been awarded for the book "We Do Not Kick the Dead – An Amateur Archaeologist's Manual".

Zdenka Kosarová, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Petr Kostrhun, Moravské zemské muzeum
Jiří Macháček, Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty
Masarykovy univerzity

Společnými silami za poznáním společného archeologického dědictví Jihomoravského kraje

V roce 2019 byla zahájena dlouhodobá koncepční spolupráce Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., a Jihomoravského kraje, která si pod názvem „Společnými silami za poznáním společného archeologického dědictví“ vytkla za cíl postupné vytváření podmínek pro etablování občanské vědy v oblasti detektorového hledání na území kraje. Hlavními iniciátory a nositeli projektové podpory, která byla v letech 2019 a 2020 tomuto programu přiznána v rámci Programu podpory regionální spolupráce krajů a ústavů AV ČR (v roce 2020 pod názvem „Implementace občanské spolupráce do záchran a poznání archeologického dědictví Jihomoravského kraje“), jsou Archeologický ústav AV ČR, Brno jakožto odborný a metodický garant archeologické vědy na straně jedné, a Jihomoravský kraj jakožto zákonem definovaný vlastník archeologických nálezů, zřizovatel sedmi sbírkotvorných institucí a zároveň v přenesené působnosti též orgán památkové péče na straně druhé.

V současné době se stále silněji projevuje legitimní a mezinárodními úmluvami podporovaná snaha části veřejnosti o smysluplnou a aktivní participaci na procesu poznávání vlastní minulosti (vyjádřená např. konvencí z Fara – Rámcovou úmluvou Rady Evropy o hodnotě kulturního dědictví pro společnost, kterou však ČR doposud neratifikovala). Tato tendence se dnes u nás zřetelně projevuje mimo jiné ve formě hledání kovových předmětů pomocí detektorů kovů, přičemž se území Jihomoravského kraje v tomto směru řadí mezi nejvíce exponované oblasti v České republice. Stávající zákonné normy tyto aktivity upravují velmi nedostatečně a taktéž doposud chybí jednotný koncepční, aktuální odborný a společenské podmínky reflektující přístup, jak ze strany archeologických a sbírkotvorných institucí, tak ze strany zákonem definovaného vlastníka archeologických nálezů, tedy krajů. Mimo jiné i z těchto důvodů panuje ve veřejnosti, včetně té její části, která se věnuje detektorovému hledání, stejně jako i na straně zástupců veřejné správy, nedostatečná informovanost, neznalost pravidel a způsobů hledání stop minulosti, které nepoškozují samotné památky.

Program „Společnými silami za poznáním společného archeologického dědictví“ je třeba vnímat jako snahu partnerů aktivně reagovat na dlouhodobě neuspokojivé až znepokojující poměry v oblasti hledání a objevování movitých archeologických památek uživateli detektoru kovů, které již desetiletí panují (nejen) na území Jihomoravského kraje. Využívání detektorů kovů zástupci veřejnosti se v posledních 20 letech stalo masovou volnočasovou aktivitou zřejmě až několika desítek tisíc obyvatel naší země. Tzv. detektorářskou scénu se Archeologický ústav dlouhodobě snaží co nejdetailněji studovat a také částečně aktivně moderovat. K tomuto účelu bylo mj. v roce 2017 realizováno anonymní dotazníkové šetření na téma užívání detektorů. Průzkum, inspirovaný řadou analogických postupů v zahraničí, se snažil zmapovat názory jak v odborné obci, tak i mezi detektoráři. Na otázky odpovědělo celkem 240 aktivních archeologů a archeoložek a 1606 respondentů, kteří pro ně určenou část vyplnili v roli tzv. detektoráře. Odbornou obcí jednoznačně (graf 1), ale i detektoráři většinou (graf 2) je sdílen názor, že stávající legislativní úprava (zákon o státní památkové péči č. 20/1987 Sb.) danou problematiku neupravuje adekvátním způsobem a do značné míry se s realitou neshoduje. Většina odborné obce považuje problematiku detektoringu za důležitou (graf 3), bezprostředně se dotýkající její praxe (graf 4), a zároveň považuje detektorové hledání za příčinu zvýšeného ohrožení archeologického kulturního dědictví (graf 5).

Z hlediska zákonem definovaných rolí obou partnerů programu, avšak neméně podstatně též z pohledu jejich společenské role, nelze ponechat bez reflexe ani behaviorální tendence na straně detektorářské veřejnosti. Detektory kovů se v ČR prodávají a kupují legálně, a v principu se užívají legálně potud, dokud tato činnost nenarazí na mantinely stávající legislativní úpravy, tzv. památkového zákona. Například tím, že tento přístroj je prokazatelně používán k cílenému vyhledávání archeologických nálezů. Faktem je, že k tomuto rozporu dochází velmi často. Na druhé straně je detektorářská veřejnost často vysoce aktivní a vůči archeologii vnímavá (graf 6). Kromě běžné „konzumace hotových produktů oboru“ nejen popularizační povahy si také intenzivně mezi sebou vyměňují informace jak o konkrétních nalezištích, tak v určité více či méně laicizované podobě i o obecných poznacích oboru (graf 7). Vysoce kvalitně ovládá čtení volně dostupných leteckých snímků, starých map, běžně umí užívat dostupné verze všech možných seznamů lokalit, studuje volně přístupné digitální zdroje odborných textů, a především je nesmírně zkušená a zdatná v čtení samotné krajiny. V této dovednosti a v znalosti lokální archeologické topografie často překonává i běžný standard uvnitř oboru. Podstatná část detektorářské scény deklaruje jako motivaci nikoli ničení archeologických památek, ale spíše neutrální zájem o pobyt v přírodě či pozitivní motivaci přispět k poznání minulosti a záchraně ohrožených movitých památek (graf 8). Prostorové parametry jejich aktivit zároveň ve velké míře nemusí znamenat přímé ohrožení movitých památek v jejich původním kontextu (graf 9), ale spíše zasahují artefakty ze sedimentů, které archeologie – ať již z kapacitních důvodů nebo v důsledku obvyklého režimu tzv. záchranných výzkumů – ani nezkoumá (graf 10). V poměrně významném množství při své činnosti detektoráři sami sebe nevnímají jako opozita archeologie, a za určitých podmínek již nyní existuje dost podstatná míra propojení mezi nimi a archeologickými pracovišti (graf 11). Reflexe otevřených styků s archeologií je mezi detektoráři v převážné míře kladná (graf 12).

Tento vývoj není bez odezvy ani na straně archeologie, kde lze také postřehnout signifikantní tendence naznačující možná živelně, možná věkově, regionálně i specializačně determinované, přesto velmi rozšířené hledání styčných ploch s touto specifickou částí veřejnosti (graf 13). Velká většina účastníků dotazníkového šetření Archeologického ústavu z odborné obce považuje movité archeologické památky, které detektoráři předávají archeologii, za přínosné (graf 14). Navzdory četným možným variantám individuálního vnímání problematiky, které nelze vždy vyjádřit nutně zobecňujícími odpověďmi v rámci dotazníkového šetření, lze konstatovat, že mezi odbornou veřejností naprosto dominuje postoj, který pokládá spolupráci s detektoráři dnes již za nezbytnou, přínosnou či přinejmenším akceptovatelnou (graf 15).

Výsledky dotazníkového šetření a dlouhodobé zkušenosti partnerů jednoznačně ukazují, že podstatná (byť nejspíš pořád ne převažující) část tzv. hledačské obce je tvořena zapálenými zájemci o historii a archeologii a představuje vysoce aktivní složku společenské role oboru. Oba partneři programu jsou přesvědčeni, že navzdory mnoha negativním faktorům, animozitám a nevhodnému legislativnímu rámci lze právě pro tuto část hledačské obce hledat a nacházet pozitivní nástroje a zvýšenou aktivitou přispět alespoň k částečné nápravě poměrů. Jsme přesvědčeni, že i v rámci platných zákonných norem ČR jí lze nabídnout dostatečný prostor pro smysluplné zapojení do dobrodružství objevování stop naší minulosti. Absence vzájemné komunikace,

nedostatek příležitostí k zapojení veřejnosti do odbornými pravidly regulované záchrany a objevování movitých archeologických památek, divoké a zčásti rabování archeologických nalezišť, to vše dlouhodobě vedlo a vede jen ke ztrátě předmětů, které mají být součástí společně sdíleného kulturního bohatství (nejen) našeho kraje. Poškozuje se tak archeologické vědecké poznání, vlastníků archeologických nálezů, ale především všichni současní i budoucí obyvatelé naší země. Ve snaze o změnu tohoto neutěšeného stavu byla v rámci programu nastartována intenzivní, jednotná a cílená komunikace jak mezi všemi výkonnými články archeologie v kraji, tak především směrem k detektorářské veřejnosti. Značný potenciál spatřujeme přitom v pozitivním přístupu ke všem zájemcům o nezištnou spolupráci při objevování hmotných archeologických pramenů ze strany odborných institucí. V pozitivně pojaté komunikaci směrem k hledačské obci klademe důraz na následující teze:

Bez odborného zpracování není poznání

Archeologické nálezy jsou nejen ozdobou muzejních vitrín, ale především nositeli celého komplexu důležitých informací, bez nichž archeologická a historická věda není schopna naplňovat své společenské poslání, není schopna plnohodnotně rekonstruovat život dřívějších obyvatel naší země. Jednotlivé archeologické nálezy, bez ohledu na jejich kvalitu, rozměry, krásu či materiál, jsou základními kamínky do mozaiky o minulých kulturách a civilizacích na našem území, kterou odborníci postupně skládají. Význam těchto předmětů nespočívá jen v jejich vzhledu, ale i v jejich náleзовých okolnostech. Proto je zcela nezbytné vždy zaznamenat přesné místo, kde byly objeveny (nejlépe ve formě GPS souřadnic). Často u některých předmětů běžným okem nelze ani rozpoznat, zda se jedná o nálezy archeologické povahy. Proto je mimořádně důležité, aby každý archeologický náález vyzvednutý ze země byl zpřístupněn odbornému zpracování, očištění a konzervaci, dokumentaci a detailnímu popisu.

Zachraňme archeologické památky společně

Archeologická věda je tradičně silně provázána se zájemci o historii svého regionu z řad veřejnosti. Sama archeologie vznikla z podnětu zájemců o vlastní historii, kteří vedle svých každodenních povinností v rámci svého povolání provozovali ve volném čase první sběry a výzkumy na záchranu ohrožených památek a zakládali první sbírkotvorné instituce. Od té doby se však archeologie etablovala v plnohodnotnou vědu, vytvořil se složitý odborný mechanismus, který je schopen archeologické dědictví spravovat kvalitně, efektivně a dlouhodobě. Avšak v mnoha případech ani dnes archeologická obec nemá kapacity na plnohodnotnou ochranu a záchranu všech archeologických památek a nálezů. Ty jsou přitom dennodenně ohrožovány, ať již intenzivní zemědělskou činností, různými stavebními aktivitami, nebo i jedinci, kteří je považují za volnou kořist pro obohacení soukromých sbírek, či sebe samotných. Počet archeologických památek po dřívějších obyvatelích naší země není nekonečný, a to, co se dnes ztratí, již nikdy nebude možné v budoucnu nahradit. Proto je výzvou, příležitostí a úkolem všech, kdo cítí vůči hodnotám, kultuře a památkám své vlasti zodpovědnost, aby spojili své síly při jejich záchraně.

Poctiví zájemci o minulost jsou vítáni

Platná legislativa vyhrazuje cílené vyhledávání a vyzvedávání archeologických nálezů ze země jen institucím s oprávněním provádět archeologické výzkumy. Na takové předměty však lze narazit i náhodou. Vzhledem k vytíženosti a neúměrnému množství ohrožených nálezů si lze také snadno představit, jakým přínosem pro poznání společné historie může být aktivní pomoc z řad poučených dobrovolných spolupracovníků. Dnes odborné archeologické a muzejní instituce nabízejí pro zájemce prostor

pro vzájemnou spolupráci a pro výměnu užitečných informací a znalostí. Slušní a poctiví zájemci o minulost a její památky jsou v těchto institucích vítáni, naleznou zde inspiraci a doporučení, jak naše společné historické bohatství chránit a zachraňovat i pro další generace. V řadě z nich fungují spolky dobrovolných spolupracovníků, v nichž se lze legálně a smysluplně, s detektorem či bez něj, vydat společně s odborníky na nikdy nekončící dobrodružnou cestu objevování minulosti.

Náš region, naše památky

Jednotlivé archeologické nálezy jsou ze zákona majetkem kraje, na jehož území byly objeveny. Ten zřizuje muzejní instituce s archeologickými sbírkami, v nichž jsou nálezy odborně ošetřeny, zkoumány a bezpečně uchovány. Archeologické nálezy, stejně jako ostatní památky, je třeba uchovat v regionu, kde byly objeveny. Vytrháním z regionálního kontextu je ochuzena jejich informační hodnota a poškozeny jsou též příslušné muzejní instituce, pověřené péčí o tyto památky. V konečném důsledku jsou však nejvíce poškozeni všichni obyvatelé regionu, kteří mají právo na informace o vlastní minulosti. Jihomoravský kraj zřizuje celkem sedm muzeí s archeologickými pracovišti a fungují zde i některé odborné instituce nadregionální působnosti. V případě jakéhokoliv objevu, který by mohl spadat do kategorie archeologických nálezů, a také v případě jakéhokoliv dotazu či zájmu stát se dobrovolným spolupracovníkem, je třeba se obrátit na některé z nich.

V Jihomoravském kraji je tento program v různém stadiu jeho aplikace realizován v sedmi krajem zřizovaných muzeích (Muzeum Blanenska, p. o., Muzeum regionu Boskovicka, p. o., Muzeum Brněnska, p. o., Masarykovo muzeum v Hodoníně, p. o., Regionální muzeum v Mikulově, p. o., Muzeum Vyškovska, p. o., Jihomoravské muzeum ve Znojmě, p. o.), pro zájemce ochotné akceptovat základní zákonné a oborové parametry jejich participace na archeologických výzkumech jsou však dveře otevřené též v archeologických pracovištích centrální povahy v regionu (Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i. a Moravské zemské muzeum, p. o.). V rámci dosavadních programových aktivit se uskutečnila série kontaktních setkání se zájemci o spolupráci s archeologickými institucemi, která se těšila poměrně značnému zájmu. Legální detektorové hledání je možné jen v rámci spolupráce s konkrétní organizací oprávněnou k archeologickému výzkumu; dlouhodobé empirické poznatky jednoznačně potvrzují, že je nezbytné průběžné udržování osobních kontaktů mezi odborníky a jejich spolupracujícími hledači. Na úrovni jednotlivých institucí je vhodné a doporučované též vytváření určitých pevnějších forem těchto kontaktů, například v podobě vhodně ustaveného spolku či sdružení. Opakovaná setkání a školení dobrovolných spolupracovníků jednotlivých archeologických institucí v regionu jsou samozřejmou a dlouhodobou součástí programové strategie a odehrávají se v režii jednotlivých institucí autonomně.

Důraz klademe též na průběžné a opakované šíření informací a osvětových materiálů. Byly proto zpracovány, vytištěny a distribuovány (např. v rámci přednášek a kontaktních setkání, na recepcích institucí a v muzejních pokladnách, ale též třeba prostřednictvím prodejny detekční techniky) informativní letáky a metodická brožura projektu s vyobrazeními četných atraktivních artefaktů. Další výstupy tohoto typu jsou v současné době připravovány. Na webové platformě Střediska pro výzkum doby římské a stěhování národů Archeologického ústavu byla vytvořena přehledná tematická záložka shrnující nejdůležitější informace včetně legislativních parametrů hledání (Archeologie Hledání). Vznikla zde též průběžně rozvíjená digitální galerie nálezů představujících výsledek občanské spolupráce s archeologickými institucemi v kraji (Archeologie Virtuální).

Hlavní ideje a sdělení programu jsou též intenzivně šířeny mezi zástupci dalších krajských samospráv v rámci platformy Asociace krajů České republiky, uskutečnily se též prezentace pro pracovníky nižších stupňů památkové péče v obcích s rozšířenou působností. V prostorách Archeologického ústavu proběhlo několik školení pracovníků Policie ČR a na různých fórech byli též informováni zástupci archeologické obce z dalších krajů (např. regionální archeologické komise). Hlavní sdělení programu směrem k detektorářské scéně se podařilo též přiměřeně medializovat a od letošního roku se digitálním prostorem a sociálními sítěmi šíří atraktivní, v rámci programu vytvořené motivační video (dostupné např. na YouTube kanálu Mušov – Brána do Římské říše).

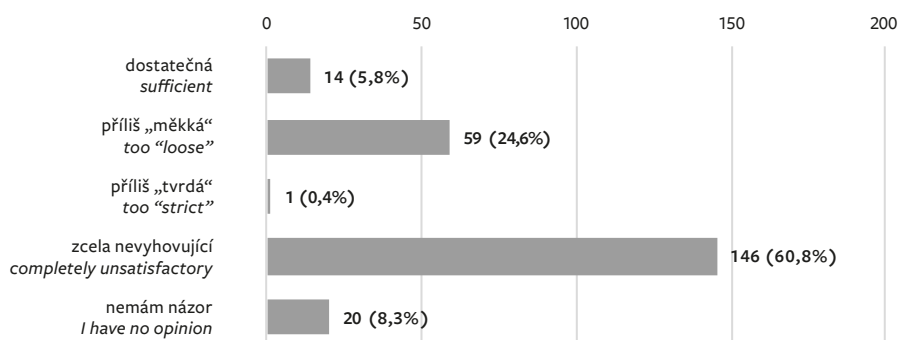
Důležitou náplní programu je také metodická podpora při tvorbě základních nástrojů pro jednotlivé krajem zřízené archeologické, muzejní či sbírkotvorné instituce (v případě zájmu samozřejmě i pro další subjekty) v otázkách, jak detektorářskou část veřejnosti oslovit, motivovat a organizovat tak, aby její činnost byla na poli poznávání minulosti přínosná a pro společné kulturní dědictví obohacující. V této oblasti nabízejí oba partneři všem složkám archeologie v kraji podporu a odbornou i právní oporu. V současné době vzniká

jako součást výzkumné infrastruktury Archeologický informační systém České republiky nová funkcionalita Archeologické mapy ČR, označená jako Portál amatérských spolupracovníků. Tento portál je důležitým nástrojem nejen pro odbornou evidenci nálezů, které archeologické instituce získávají v rámci činnosti svých dobrovolných spolupracovníků z řad detektorářů, ale zároveň umožňuje za aktivního uživatelského zapojení spolupracovníků uchovávat a sdílet výsledky této spolupráce s veřejností. Partneři na tvorbě portálu participují a zájemcům z archeologické i detektorářské obce nabízejí své zkušenosti s vytvářením vazeb mezi odborným pracovištěm a spolupracovníky a se synchronizací doposud uplatňovaných postupů evidence nálezů s tímto novým systémem.

Sdělení a výstupy programu se ovšem obracejí ke všem vrstvám obyvatelstva kraje se snahou o prohloubení a zpřesnění jejich povědomí o tom, co je archeologické dědictví, kde a jakou formou jej lze objevovat, shromažďovat a spravovat. Všechny naše aktivity jsou tudíž určeny i té většině veřejnosti, která detektorové hledání neprovozuje. Bez zájmu obyvatelstva o stav movitých i nemovitých archeologických památek v kraji nemůže být jejich záchrana úspěšná.

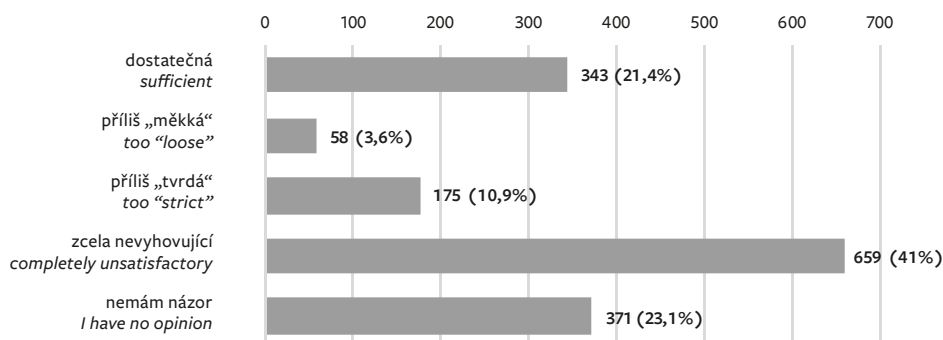
Graf 1. Skupina Aktivní archeolog. Současná podoba památkového zákona je pro úpravu detektorového hledání podle Vašeho názoru (n=240)

Graph 1. Active archaeologist group. The current form of the State Heritage Management Act regarding the metal detecting is in your opinion (n=240)

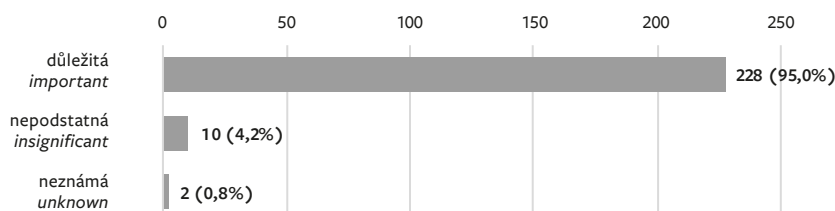
Graf 2. Skupina Detektorář. Současná podoba památkového zákona je pro úpravu detektorového hledání podle Vašeho názoru (n=1606)

Graph 2. Detectorists group. The current form of the State Heritage Management Act regarding the metal detecting is in your opinion (n=1606)

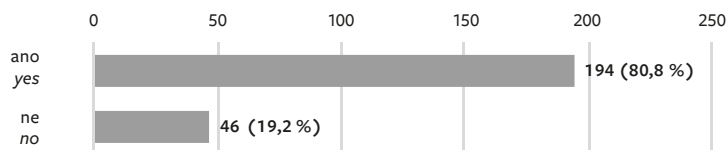
Graf 3. Skupina Aktivní archeolog. Problematika detektoringu je pro Vás (n=240)

Graph 3. Active archaeologist group. The issue of metal detecting is for you (n=240)

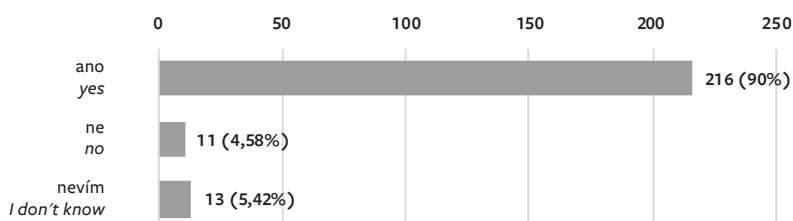
Graf 4. Skupina Aktivní archeolog. Problematika nálezů pocházejících z detektorářského prostředí se přímo dotýká Vaší praxe (n=240)

Graph 4. Active archaeologist group. The issue of artefacts found by detectorists directly affects your practice (n=240)

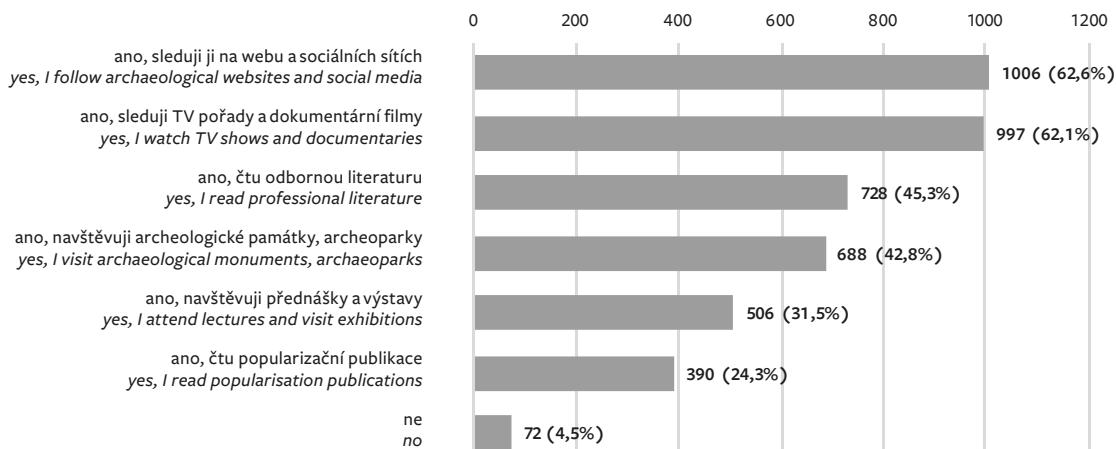
Graf 5. Skupina Aktivní archeolog. Problematika nálezů pocházejících z detektorářského prostředí se přímo dotýká Vaší praxe (n=240)

Graph 5. Active archaeologist group. The issue of artefacts found by detectorists directly affects your practice (n=240)

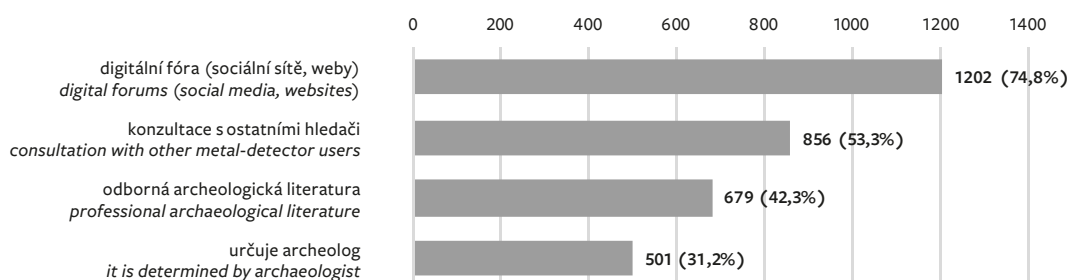
Graf 6. Skupina Detektorář. Zajímáte se o archeologii jako vědu? (n=1606, možnost volby více odpovědí)

Graph 6. Detectorists group. Are you interested in the field of archaeology as a science? (n=1606, multiple choice answers)

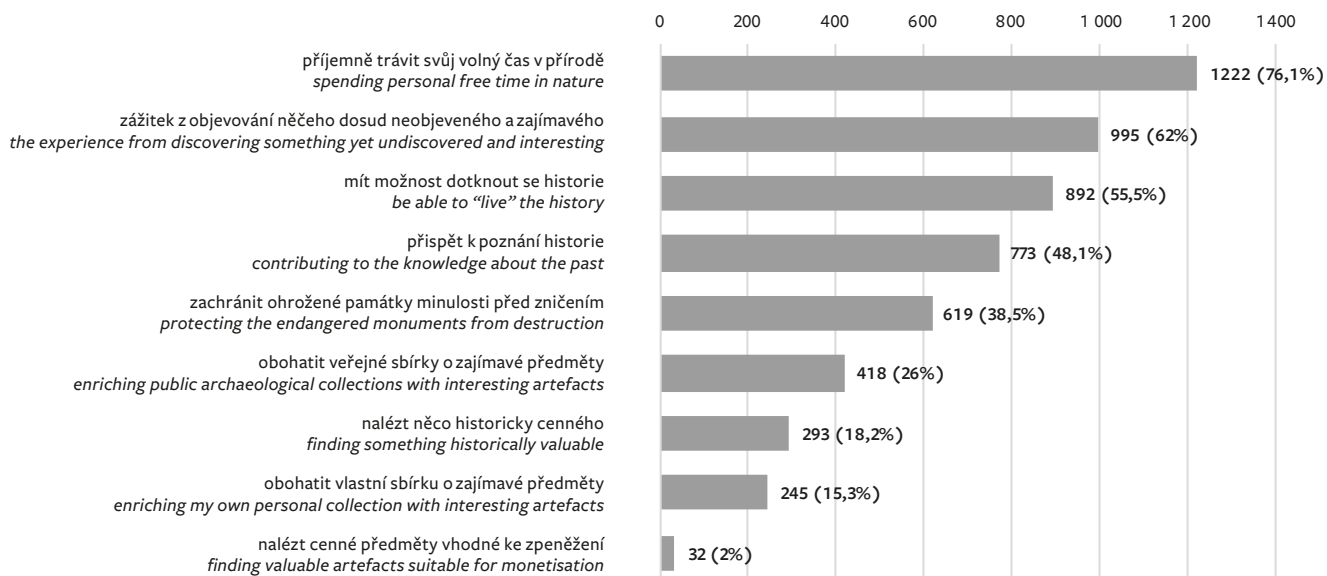
Graf 7. Skupina Detektorář. Podle jakých informací určujete nálezy? (n=1606, možnost volby více odpovědí)

Graph 7. Detectorists group. On what basis do you determine the finds? (n=1606, multiple choice answers)

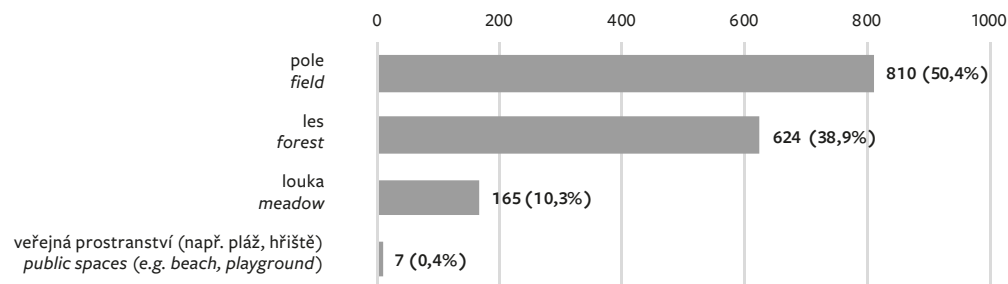
Graf 8. Skupina Detektorářů. Vyberte Vaše nejdůležitější motivace pro hledání (n=1606, možnost volby více odpovědí)

Graph 8. Detectorists group. Choose your most important motivations for metal detecting (n=1606, multiple choice answers)

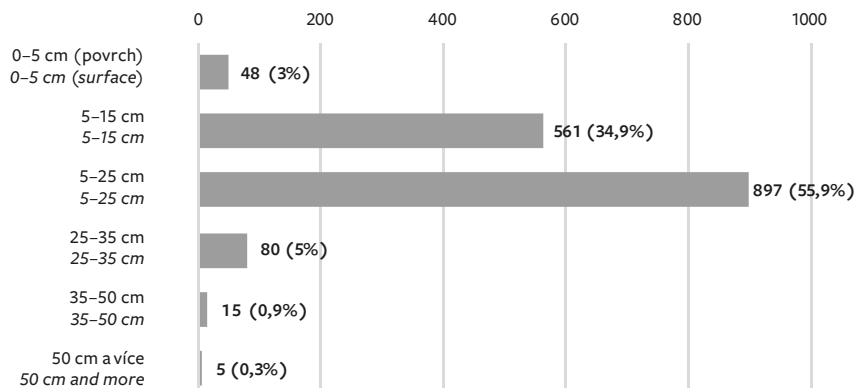
Graf 9. Skupina Detektorářů. V jakém terénu nejčastěji hledáte? (n=1606)

Graph 9. Detectorists group. In what settings are you most often conducting the prospection? (n=1606)

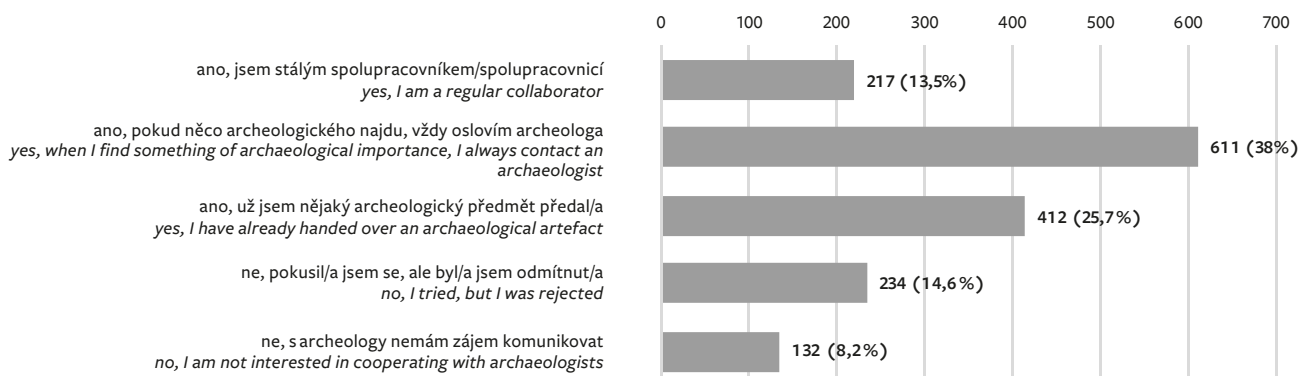
Graf 10. Skupina Detektorářů. Nejčastěji předměty nacházím v hloubce (n=1606)

Graph 10. Detectorists group. Most often, I find artefacts in the following depth (n=1606)

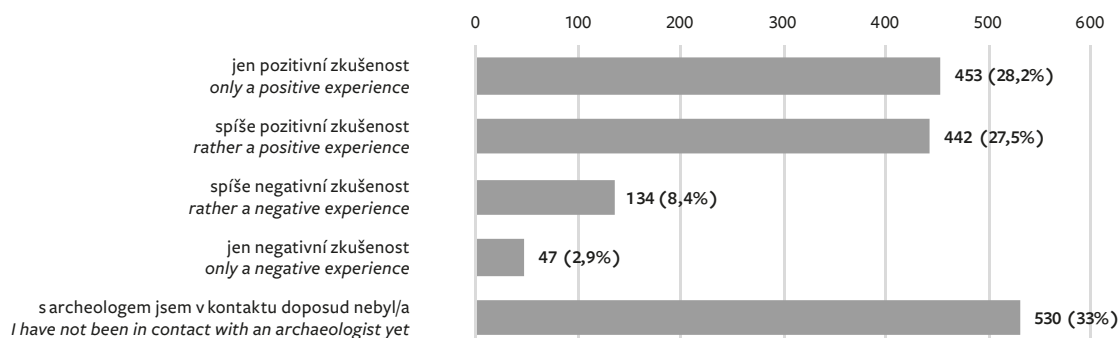
Graf 11. Skupina Detektorář. Spolupracujete s archeologem/archeologickou institucí? (n=1606)

Graph 11. Detectorists group. Do you cooperate with an archaeologist or archaeological institution? (n=1606)

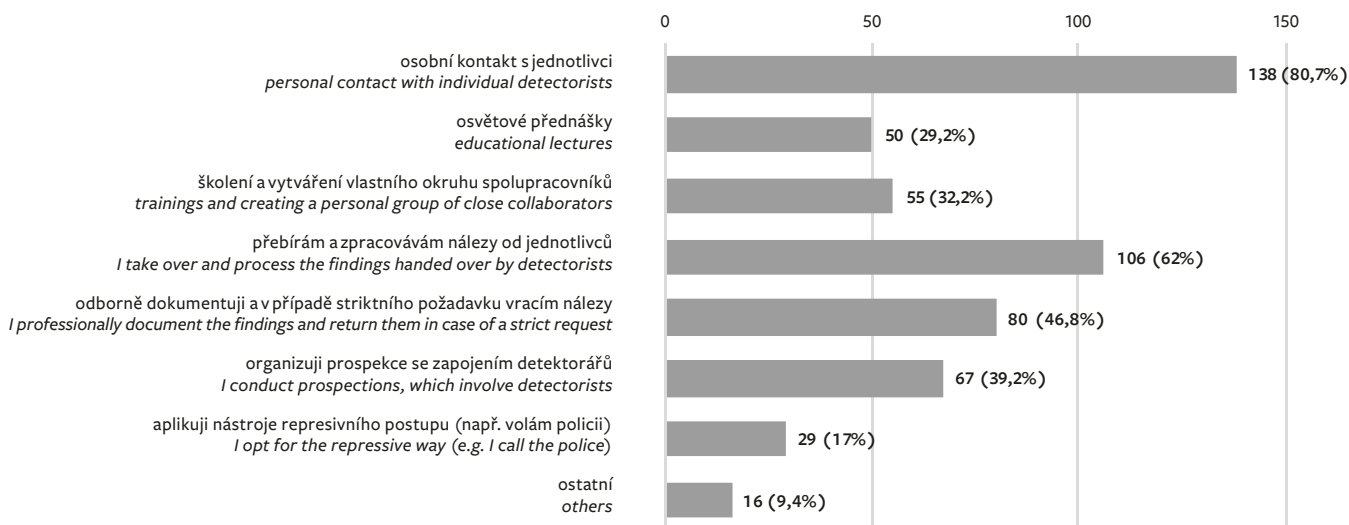
Graf 12. Skupina Detektorář. Z kontaktů s archeology mám (n=1606)

Graph 12. Detectorists group. From communication with archaeologists, I have (n=1606)

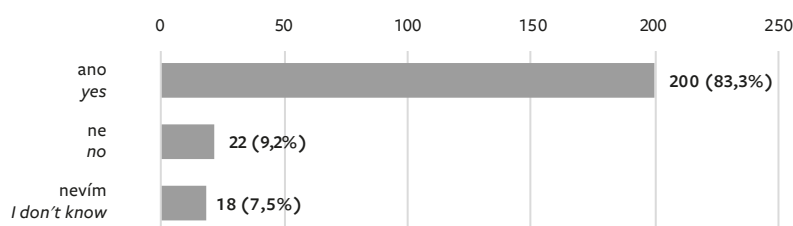
Graf 13. Skupina Aktivní archeolog. Pokud v problematice vystupujete aktivně, které nástroje používáte (n=171, možnost volby více odpovědí)

Graph 13. Active archaeologist group. If you are active in the issue, what strategy do you engage (n=171, multiple choice answers)

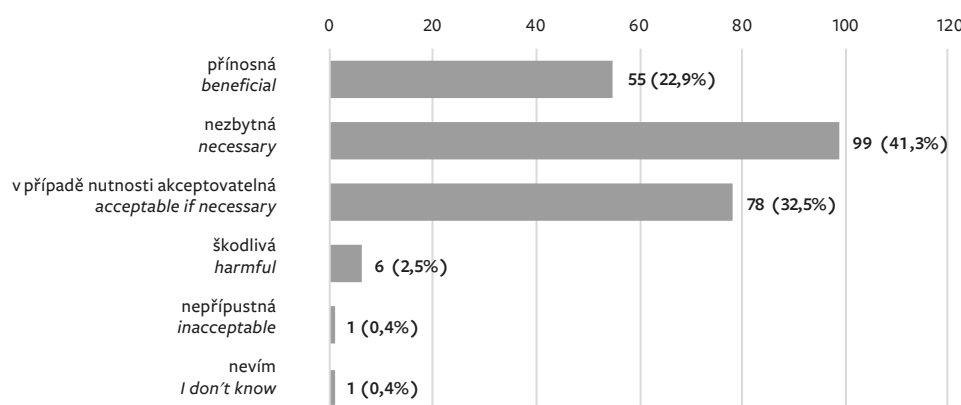
Graf 14. Skupina Aktivní archeolog. Jsou archeologické nálezy od detektorářů pro obor přínosem? (n=240)

Graph 14. Active archaeologist group. Are archaeological finds from detectorists a benefit to the archaeological science? (n=240)

Graf 15. Skupina Aktivní archeolog. Myslíte si, že je spolupráce s detektoráři pro archeologii (n=240)

Graph 15. Active archaeologist group. In your opinion, the cooperation with detectorists is for archaeology (n=240)

Literatura a prameny

Archeologie Hledání. Detektorové hledání [online]. © 2015–2020

Archeologiemusov.cz. [cit. 2020-12-08]. Dostupné z:

<https://www.archeologiemusov.cz/hledani-detektorem/>.

Archeologie Virtuální. Virtuální muzeum [online]. © 2015–2020

Archeologiemusov.cz. [cit. 2020-12-08]. Dostupné z:

<https://www.archeologiemusov.cz/virtualni-muzeum/?page=1>.

Summary

Joint forces in order to discover the common archaeological heritage of the South Moravian Region

The long-time conceptual collaboration between the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno and the South Moravia Region began in 2019. Under the title “Joint Forces in Order to Discover the Common Archaeological Heritage of the South Moravian Region”, its goal was to gradually create conditions for the establishment of “citizen science” in the sphere of metal detecting in the region. The main initiators and bearers of the project support (which was granted in 2019 and 2020 under the Programme of Regional Cooperation of Regions and Institutes of the Czech Academy of Sciences) are the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences in Brno, as the expert and methodology guarantor, and the South Moravian Region, as the owner of archaeological finds defined by law, the founding entity of seven collection-forming institutions and, within a transferred competence, the monument care authority.

The programme responds to the current social development and the region’s needs in the sphere of the rescue of common archaeological heritage. The enormous boom in the use of metal detectors by the public and the ever-increasing interest in the

process of learning about our past have encountered obstacles in the form of a lack of information and non-uniform and incomprehensible conditions. This was (and is) the reason for frequent inadvertent but enormous losses in archaeological finds and damage to our common cultural riches. The experience and scientific knowledge of our partners show that a partial solution to this unfavourable situation can be found in a positive approach to people who are interested in unselfish participation in discovering material sources of our past, in motivating the public to be interested in the condition of archaeological sources and their involvement in the rescue process. Using numerous tools such as expert workshops for the employees of professional institutions, information meetings with interested members of the public, schooling of local authorities and the Police, distribution of printed and digital information materials, etc., the partners in the programme have long endeavoured to improve the knowledge of all public components and public administration. It is not only for the archaeological and museum institutions founded by the region that they provide methodological preparation for the creation of basic tools through which they can communicate with the interested public and motivate and organise them so that their activities are generally beneficial in getting to know the past and enriching our common cultural heritage. Both partners perceive the protection and rescue of archaeological cultural heritage and the creation of conditions for citizen participation in this activity within the framework of so-called citizen science as one of the priority objectives of modern archaeological science and municipal politics.

Balázs Komoróczy, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Petr Fedor, Krajský úřad, Jihomoravský kraj

Lumír Poláček šedesátiletý

Počátkem listopadu oslavil 60. narozeniny současný ředitel brněnského Archeologického ústavu AV ČR, PhDr. Lumír Poláček, CSc. (5. listopadu 1960, Brno). Po absolutoriu na tehdejší Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně (dnešní Masarykova univerzita) a krátkém angažmá v Muzeu řemesel v Moravských Budějovicích (pracoviště Západo-moravského muzea v Třebíči) se roku 1988 brněnský ústav stal jeho trvalým působištěm. V roce 2017 se ujal jeho vedení.

Z nenápadného tichého, ale zvědavého a mimořádně pracovitého a vstřícného začínajícího kolegy, jak Lumíra Poláčka poznala generace jeho o něco starších souputníků v době počátků jeho odborné kariéry, se postupem doby stala jedna z výrazných a mezinárodně uznávaných osobností archeologie raného středověku.

V prvních letech po absolutoriu se věnoval především výzkumu mladší fáze raného středověku, v menší míře i středověku vrcholného na západní Moravě (záchranný výzkum nádvoří někdejšího zámku v Moravských Budějovicích, výzkum osídlení 11.–12. století v povodí říčky Bíhanky a keramiky 8.–11. století na jihozápadní Moravě aj.). Výsledky jeho bádání obsahuje kromě série publikací zejména jeho dosud nevydaná kandidátská disertace (1992).

Klíčovým momentem, který zcela zásadně ovlivnil profesní dráhu Lumíra Poláčka, bylo jeho pověření vedením výzkumné základny v Mikulčicích v roce 1993, kdy jej převzal po několikaletém působení PhDr. Č. Stani, CSc. Hlavními tématy jeho zájmu se nyní staly otázky sociálně-ekonomické struktury a vývoje center raného středověku, propojené s interdisciplinárním výzkumem. Z jeho široké škály se zaměřuje především na paleoekologii údolní nivy, spojenou s jeho hlavním působištěm, velkomoravskými Mikulčicemi.

Spolu s Čechkem Staňou stál u zrodu významných mezinárodních setkání archeologů raného středověku ze středoevropského prostoru, která vyústila v sevřené a tematicky ucelené publikace, sledující aktuální témata archeologického studia daného regionu. Řada deseti svazků Internationale Tagungen in Mikulčice přinesla podstatné souhrny stavu bádání i přehledy nově získaných poznatků, a tedy i možnost komparace nejen pramenů, ale i přístupů k jejich studiu v mezinárodním měřítku. Některé svazky se zaměřily cíleně na dosud neřešená nebo nedostatečně zpracovaná témata středoevropského raného středověku, a to včetně interdisciplinárního studia (keramika a terminologie, vnější areály center, hospodářské zázemí, sakrální architektura, dendrochronologie aj.). Lumír Poláček je systematickým a náruživým podporovatelem a průkopníkem interdisciplinarity v archeologii již od počátků svého působení v Mikulčicích, tj. od časných 90. let, a mikulčická základna pro takové studium vytváří od počátku příznivé podmínky. Připomeňme např. experimentální výpaly keramiky či paleoekologickou nebo dendrochronologickou laboratoř. Ta měla mimořádný význam pro ukotvení chronologie raného středověku k absolutním datům, neboť nabídnutím spolupráce ze strany Lumíra Poláčka a propojením dostupných lidských a finančních zdrojů ze souběžně řešených projektů brněnského a pražského Archeologického ústavu AV ČR se podařilo v krátké době díky mikulčickému týmu (zvl. zásluhou J. Dvorské) sestavit dubový standard pro český raný středověk, jehož vznik byl dlouhodobě považován kvůli sporadickému výskytu dřev tohoto stáří za nereálný.

Spolupráce, ať již v mezinárodním či regionálním rozsahu v rámci oboru i interdisciplinárního studia, je dalším výrazným znakem aktivit, o něž se Lumír Poláček dlouhodobě zasazuje. Svědčí o tom témata řady výzkumných projektů, jichž byl řešitelem, nebo do nichž se se svým týmem zapojil.

Obr. 1. Lumír Poláček na základně Mikulčice-Trápíkov u příležitosti vydání knihy *Mikulčice – Genius loci*, červen 2018. Foto V. Šálek.

Fig. 1 Lumír Poláček at the archaeological base in Mikulčice-Trápíkov. Publication of the book *Mikulčice – Genius loci*, June 2018. Photo by V. Šálek.

Toto široce pojaté vnímání archeologie vychází logicky ze zkušeností, které Lumír Poláček získal během již téměř tří desetiletí vedení mikulčické základny. Velkoryse pojatý archeologický výzkum výjimečně raně středověké nově objevené lokality, zahájený v roce 1954, přinesl za dlouhou řadu desetiletí nejen řadu objevů mimořádného významu, ale také rozmanitou škálu odborných otázek a metodických problémů. Nejde jen o rozsáhlý a pestrý pramenný fond, který z velké části dosud čeká na své vyhodnocení, ale i o nastolení koncepce a limitů jeho studia. Cesty, jimiž se vydalo mikulčické centrum na jedné straně s pramenovými edicemi (*Studien zum Burgwall von Mikulčice* – od 1995, 10 svazků, *Flussarchäologie in Mikulčice* – od 2014, 1 svazek), na straně druhé s cíleným plošně omezeným terénním výzkumem zaměřeným na některá podstatná témata (revizní výzkumy opevnění či sakrální architektury, rozsáhlý interdisciplinární výzkum vnějších areálů i zázemí), rozhodně nepatří k těm běžným. Přitom bylo nezbytné překonávat mnohé překážky, z nichž k osudovým náležel především požár základny v roce 2007 se všemi jeho ničivými důsledky. I tato událost ovšem byla pro L. Poláčka impulzem, jenž vedl po sedmi letech úsilí k otevření nově koncipované archeologické základny v zázemí hradiště – nejmodernějšího archeologického pracoviště v ČR. Toto pracoviště je zázemím pro špičkově komplexně pojatý archeologický výzkum. Nově vybudované laboratoře pro speciální analýzy interdisciplinárního studia poskytují zázemí nejen pro mikulčický fond, ale i pro studium archeologických pramenů v širším měřítku. Současně je základna otevřena jak odborné, tak široké veřejnosti, neboť je vybavena vhodnými prostory pro organizaci odborných aktivit i společenských setkání.

S tím souvisí další oblast zájmu Lumíra Poláčka, kterou není možné opomenout. Tou je úsilí o popularizaci nejen Mikulčic (včetně snahy o zařazení lokality na seznam památek UNESCO) a raně středověkých dějin našeho území, ale i archeologie jako oboru. Svědčí o tom jak řada publikací o mikulčickém velkomoravském centru a jeho zázemí, orientovaných na nejširší veřejnost, včetně nové edice *Mikulčice-průvodce* (od roku 2000,

5 svazků), tak např. v posledních letech organizace pravidelných setkání s hudbou, spojených právě s novou výzkumnou základnou v Mikulčicích. O schopnosti jubilanta najít rychlé řešení i pro nenadálé situace svědčí mimo jiné skutečnost, že v současné době protipandemických opatření, která těmto aktivitám nepřeje, jsou koncerty cyklu Hudební archeologie přenášeny *on line*.

Nezbývá než popřát našemu oslavenci neutuchající síly, pevné zdraví a mnoho štěstí v pracovním i soukromém životě.

Ad multos annos!

Summary

Lumír Poláček turns 60

The current director of the Institute of Archaeology in Brno, PhDr. Lumír Poláček, CSc., celebrated his 60th birthday on 5th November. After graduating, he focused primarily on research into the late phases of the Early Middle Ages, and, to a lesser extent, on the High Middle Ages in western Moravia. He became the head of the research base at Mikulčice in 1993,

which significantly influenced his future career. Together with his colleague Čeněk Staňa, he began to organise important international meetings of archaeologists focusing on the Early Middle Ages (a result of which are the 10 volumes of the series *Internationale Tagungen in Mikulčice*), and his work was vital in the foundation of another material-oriented series, *Studien zum Burgwall von Mikulčice*, which also contains 10 volumes. He has directed the Mikulčice research towards an interdisciplinary approach with a significant role of the natural sciences. Lumír Poláček has a great appreciation of the popularisation of science, which is reflected in the five volumes of the Mikulčice-guide series and the numerous events for the general public, such as the musical get-togethers in Mikulčice. After the unfortunate fire at the Mikulčice research base, he greatly contributed to the rapid construction of the new building, which is considered the most state-of-the-art archaeological workplace in the Czech Republic.

Ivana Boháčová, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

Jubileum Pavla Kouřila

Dne 14. února 2020 oslavil sedmdesáté narozeniny docent PhDr. Pavel Kouřil, CSc., přední badatel v oboru archeologie raného a vrcholného středověku v českých zemích, dlouholetý ředitel Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i.

Místem jeho narození i rodových vazeb je jihomoravský Kyjov, školní a gymnaziální léta prožil v Brně. Zájem o historii a účast na výzkumech Moravského zemského muzea na středověkých lokalitách západní Moravy jej přivedly ke studiu prehistorie a historie na filozofické fakultě brněnské univerzity. Studium, absolvované v letech 1969–1974, zakončil úspěšnou obhajobou diplomové práce *Hrady ve středním Pohrlaví ve světle archeologických a písemných pramenů*, jeho vědecký zájem jednoznačně směřoval k archeologii středověku. Po roční prezenční vojenské službě byl jako archeolog a historik zaměstnán v městském muzeu ve Slavkově u Brna (1975–1979), roku 1978 za obhájenou disertaci *Raně středověká a středověká opevněná sídla ve středním Pohrlaví* získal titul PhDr.

Od roku 1979 je Pavel Kouřil stálým vědeckým pracovníkem Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Brno, v. v. i. Zde působil až do roku 1993 v rámci opavské expozitury, od roku 1990 jako její vedoucí. Po pronikavé přeměně ústavu roku 1993 se stal statutárním zástupcem ředitele; v témže roce po obhájení kandidátské disertace *Slovanské osídlení českého Slezska* mu byl přiznán titul CSc. Od 1. března 1996 navíc vedl i Středisko pro časné středověkou a slovanskou archeologii. Po výběrovém řízení byl pak jmenován k 1. červnu 1998 ředitelem celého pracoviště. V jeho čele stál kontinuálně po dvě prvá (čtyřletá) funkční období do 31. května 2006, kdy byl za probíhající reorganizace struktury Akademie věd České republiky dočasně pověřen dalším vedením. Funkci ředitele ústavu pak vykonával po dvě následující pětileté etapy (1. června 2007 – 31. května 2017). Roku 2001 se na základě práce *Hrady českého Slezska* habilitoval na filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě.

Pavel Kouřil se již ve svých „opavských“ letech zařadil k renomovaným archeologům středověku. Vedle systematického výzkumu pravěkého a slovanského hradiště v Chotěbuzi – Podoborě a studia osídlení 8.–12. století věnoval svoji pozornost zejména hradům a drobným fortifikacím vrcholného a pozdního středověku v oblasti Pobeskydí a českého Slezska, ale i militariím, dalším kategoriím hmotné kultury a archeologii měst

(zvl. Opava). Z četných publikačních výstupů je v této souvislosti možné připomenout alespoň monografii *Slovanské osídlení českého Slezska* (Brno – Český Těšín 1994), vycházející z odkrytí na chotěbuzském hradišti i dalších lokalitách raného středověku; další kniha, vzniklá v mezioborové autorské spolupráci, systematicky shrnuje výzkum hradů v regionu (Kouřil, P., Prix, D., Wihoda, M., *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000).

Archeologické zkoumání středověku rozvíjí jubilant i nadále. K poznání středověkých hradů a drobných opevnění českého Slezska i Moravy 13.–15. věku přispěl jak publikováním dalších jednotlivých lokalit, tak obecněji zaměřenými studii (např. Kouřil, P., *Hrad Javorník: březen 1428 – září 1434 [příspěvek k poznání hmotné kultury doby husitské ve Slezsku]*, *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické* 58(3), 2009, 221–235). Komplexní přístup mu přitom dovolil intenzivní průniky do dalších oblastí života středověké společnosti, ať již šlo o materiální kulturu, otázky spojené s osídlovacími procesy, etnickými kontakty a konflikty nebo s působením právních a ekonomických faktorů na vznik hradů a měst (výběrově Kouřil, P., Wihoda, M., „... *Iohannes Witshub fecit castrum nomine Vriderbergk* ...“ *Die Burg und ihr Hinterland am Beispiel der schlesischen Materie*. In: Ruttkay, A., Ruttkay, M., Bednár, P., eds., *Castrum Bene 7 – Burgen und Siedlungsstruktur*. Nitra 2004, 105–134).

Do popředí jeho zájmu však stále výrazněji vystupuje problematika raného středověku. Vedle tematiky časného horizontu 8./9. století jde zejména o otázky spojené s dobovými mocenskými elitami a jejich projevy v nálezovém spektru, dále o vyhodnocení významných nekropolí či roli maďarského etnika v zániku vojvodské Moravy (srov. alespoň Kouřil, P., Tymonová, M., *Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích*. Brno 2013; Kouřil, P., *The Magyars and their contribution to the collapse and fall of Great Moravia: allies, neighbours, enemies*. In: Macháček, J., Wihoda, M., eds., *The Fall of Great Moravia. Who Was Buried in Grave H153 at Pohansko near Břeclav?* Leiden 2019, 62–93). Významně pokročil rovněž ve výzkumu slovanských dějin moravskoslezského poměří, kde pokračující výzkumy centrálních lokalit (nově také na hradišti v Kylešovicích u Opavy) umožnily aktuální souhrnné syntézy (Kouřil, P., Gryc, J., *Hradiska 10.–12. století na severní Moravě a v českém Slezsku*. In: Chrzan, K., Czaplá, K., Moždziuch, S., eds., *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy*

Obr. 1. Pavel Kouřil roku 2015 v literární kavárně nakladatelství Academia v Brně při setkání s autory knihy *Forgotten Times and Spaces*. Foto R. Gomola.

Fig. 1 Pavel Kouřil in 2015 during a meeting with the authors of *Forgotten Times and Spaces* publication, Cafe Academia (Academia Publishing House). Photo by R. Gomola.

Środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia. Wrocław 2014, 99–171; Kouřil, P., Gryc, J., Czech Silesia in the Early Middle Ages, Přehled výzkumů 60(2), 2019, 93–143. Obsáhlá bibliografie jubilanta tak zahrnuje na 280 titulů, včetně řady monografií a studií v prestižních vědeckých periodikách.

Téměř dvě desetiletí (1998–2017) působení Pavla Kouřila jako ředitele ústavu charakterizovalo další rozvíjení vědní koncepce, koncentrované na studium vybraných stěžejních témat nejstarších dějin střední Evropy. K dalším konstantám náležela rozšiřující se kooperace s předními odbornými institucemi v českých zemích i v zahraničí včetně velkých výzkumných projektů, soustavné budování výzkumných základen, personální stabilizace i obnovené angažmá pracoviště v záchraně archeologii českého Slezska. Zásadní posun zaznamenal ústav pod řízením Pavla Kouřila v oblasti prostorového a výzkumného vybavení, podstatného pro vědeckou práci. Širokou obnovu mikulčické výzkumné základny po tragickém požáru roku 2007 završilo v letech 2011–2013 vybudování nové, velkoryse vybavené výzkumné báze na mikulčickém Trapíkově. Samotné ústřední brněnské pracoviště pak poprvé za celou dobu trvání ústavu dostalo na jaře roku 2015 vlastní sídlo, v letech 2012–2014 moderně rekonstruovanou budovu na Čechyňské ulici. Ústav se dále výrazně podílel na realizaci prezentačního záměru paleolitického Archeoparku Pavlov, dokončeného roku 2016.

Jako ředitel ústavu i jako badatel ovlivňoval jubilant archeologii také ve sféře organizace vědy, popularizace i vzdělávání. Podílel se kupříkladu na koordinaci mezinárodního vědeckého projektu *Moravia Magna*, nejnověji byl v letech 2015–2018 řešitelem grantu *Úloha center v přechodové společnosti na příkladech z raně středověké Moravy a Slezska s četnými výstupy* (např. Kouřil, P., Procházka, R. et al., *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*. Brno 2018). Dlouhodobě byl angažován v univerzitním dění, zejména jako přednášející na Slezské univerzitě v Opavě. Pracoval a dosud pracuje v četných redakčních radách, komisích, řídicích i poradních grémiích mnoha výzkumných a vzdělávacích institucí, organizoval nebo spoluorganizoval četné vědecké diskurzy a editace mnohdy zásadních publikací. Zvláště díky jemu dostalo systematické uspořádání archeologie na Moravě jasné kontury a strukturu, opírající se o činnost jednotně koncipovaných regionálních archeologických komisí.

Z mnoha prezentačních a výstavních projektů lze uvést kupříkladu Archeopark Chotěbuz – Podobora (2005), představující výsledky soustavných odkryvů zdejšího slovanského hradiště, a zejména pak realizaci projektu *Velká Morava a počátky křesťanství*, vedle rozsáhlé putovní výstavy (Brno – Praha – Bratislava, 2015–2016) zahrnujícího i několik reprezentativních publikací a mezinárodní vědeckou konferenci (Velehrad, Mikulčice, 13.–17. května 2013). Pavel Kouřil však nežije jen vědou, všeobecně je známá jeho láska k lidovému zpěvu moravského Slovácka, který vzhledem ke kvalitnímu hlasu a pěveckému nadání také rád aktivně provozuje.

Jubilantovi tak patří velký dík za práci jak pro Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., tak pro archeologii obecně. Na vědecké práci i její organizaci se Pavel Kouřil nadále podílí, zejména při pokračujícím vyhodnocování dlouholetých výzkumů. S přáním mnoha dalších šťastných let ve zdraví, spokojenosti a tvůrčí pohodě tak může široká archeologická obec nepochybně spojit i očekávání jeho mnoha dalších cenných prací k dějinám staré Moravy.

Summary

Pavel Kouřil turns 70

Doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc., a leading researcher in early and high medieval archaeology in the Czech Republic, celebrated his 70th birthday on 14 February 2020. The native of Kyjov, southern Moravia, studied prehistory and history at the Faculty of Arts of what was then Jan Evangelista Purkyně University in Brno in 1969–1974. He briefly worked in the History Museum in Slavkov u Brna (1975–1979) and took his PhDr. degree in 1978. Since 1979, he has been a regular research worker at the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno. Until 1993, he was a member of the Opava branch specialising in medieval archaeology. After the reorganisation of the institute in 1993, he became the statutory deputy to the director. In the same year, he defended his dissertation on Slavic Settlement in Czech Silesia and was awarded a CSc. degree. In 1998–2017, he was the director of the whole institute. In 2001, he habilitated as a reader (*docent*) at the Faculty of Arts of Comenius University in Bratislava.

During his employment in the Opava workplace, doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc. established himself as a renowned medieval archaeologist. Besides the systematic research of the prehistoric and Slavic stronghold in Chotěbuz – Podobora, he focused his attention on high medieval castles and minor fortifications in the wider Beskydy region and Czech Silesia and the militaria (war gear) and the archaeology of towns (especially Opava). He continues to develop the archaeological study of the Middle Ages to this day; besides high medieval themes (fortifications, militaria), the issues of the 8th to the 10th centuries are at the forefront of his interest. Apart from finds of the early horizon (8th/9th century), there are primarily all the questions connected with contemporary power elites and their manifestations in material culture, the publication of significant burial grounds and the role of the Hungarians in the demise of Mojmirid Moravia. His extensive bibliography comprises some 280 titles including numerous monographs and studies in prestigious scientific periodicals. He has been just as successful in the organisation of professional archaeological work as an editor and coordinator of scientific and exhibition projects. Among those that must be mentioned are the *Moravia Magna* international project and the impressive exhibition *Great Moravia and the Beginnings of Christianity* (2014–2015).

Doc. PhDr. Pavel Kouřil continues to participate in scientific work and its organisation as the chairperson of the Board of the Institute and the further publication of long-standing research projects.

Jiří Doležel, *Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.*